

PTAKI
W BUDYNKACH

**Remonty i docieplenia w zgodzie
z przepisami ochrony przyrody**

Ptaki w budynkach

Remonty i docieplenia w zgodzie
z przepisami ochrony przyrody

Ptaki w budynkach

Remonty i docieplenia w zgodzie
z przepisami ochrony przyrody

Kielce 2010

Autorzy:
Krzysztof Kus, Michał Staniaszek, Paweł Szczepaniak

Zdjęcia:
Krzysztof Dudzik (K.D.), Maciej Kubicki (M.K.), Paweł Szczepaniak (P.S.), Maciej Rębiś (M.R.)

Zdjęcia na okładce:
Maciej Rębiś (jerzyki), Michał Staniaszek (osiedle), Paweł Szczepaniak (puszczyk),

Rysunki:
Anita Rusiecka

Korekta:
Dorota Reczyńska

Konsultacja prawna:
dr hab. Andrzej Świątłowski, UJ Kraków

Konsultacja naukowa:
dr Grzegorz Grzywaczewski, UP Lublin

Skład i druk:

drukuj.net
DRUKARNIA KONTUR

Wydawca:

ul. Suchedniowska 14, 26-010 Bodzentyn
www.sowy.sos.pl sos@sowy.sos.pl

ISBN 978-83-932000-0-9

Projekt wsparty przez Zarząd Województwa Świętokrzyskiego
w ramach realizacji zadania publicznego:

*Opracowanie i wydanie niskonakładowych niekomercyjnych materiałów wydawniczych
związanych z ochroną środowiska (2010 r.)*

U źródeł problemu

Problemy związane z obecnością ptaków w budynkach są relatywnie nowe. Za sprawą dynamicznego rozwoju miasta stały się istotnym elementem krajobrazu ok. 200 lat temu. W skali przyrody to niewiele. Jednak postępująca degradacja naturalnych ptasich ekosystemów sprawiła, że dzisiaj miasta bardzo często są schronieniem dla ptaków szukających nowych miejsc do żerowania, rozrodu czy przetrwania zimy. Pozostałoby to zapewne ciekawostką intrygującą ornitologów i miłośników przyrody, gdyby u źródeł zjawiska zasiedlania miast przez ptaki nie tkwiły zniszczenia środowiska naturalnego. Objawiają się one degradacją siedlisk przyrodniczych. Siedlisk, czyli naturalnych obszarów, które żywym organizmom dostarczają wody, pokarmu, schronienia, przestrzeni do życia i rozmnażania się. Wpływ człowieka na naturalne siedliska przyrodnicze, ich degradacja lub całkowite niszczenia przekłada się na spadek liczebności, a nawet wymieranie wielu gatunków zwierząt i roślin.

Wywieramy bardzo duży wpływ na siedliska przyrodnicze na całym świecie. Szacuje się, że blisko połowa obszaru naszej planety została przekształcona przez człowieka: 11% na uprawy rolnicze i leśne, 26% na pastwiska, 2-3% na budownictwo, przemysł i transport (FWS 2007). Przekształcenia te w znaczący sposób wpłynęły na pierwotne siedliska przyrodnicze. Rozwój rolnictwa pozwalający na zaopatrzenie w żywność coraz liczniejszej ludzkiej populacji związany był i jest z wycinką lasów, osuszaniem terenów podmokłych, a także skażeniem gleby środkami chemicznymi. Podział naturalnych obszarów na coraz mniejsze fragmenty za sprawą budownictwa i transportu ogranicza migracje i wymianę genetyczną pomiędzy wieloma gatunkami. Wszystko to wpływa na stopniowy i niestety bardzo szybki spadek różnorodności biologicznej (bioróżnorodności).

Szacuje się, że mniej więcej w latach 80. ubiegłego wieku zaczęliśmy zużywać więcej przyrodniczych zasobów, niż natura jest w stanie odtworzyć. Chodzi tu o tak oczywiste dobra jak czyste powietrze, woda, nieskażona gleba. Materiały Komisji Europejskiej „The Value of Biodiversity” alarmują, że na przykład w Wielkiej Brytanii przez ostatnie kilkadziesiąt lat o 28% zmniejszyła się liczba naturalnych stanowisk roślin, o 54% liczba ptaków, a ilość motyli dziennych aż o 77% (EU 2007). Z kolei badania Chrisa Thomasa opublikowane w *Nature* szacunkowo podają, że do roku 2050 za sprawą zmian klimatu zostanie skazanych na wymarcie od 15 do 37% gatunków roślin i zwierząt (Thomas 2004).

Powstaje oczywiście pytanie, dlaczego bioróżnorodność jest ważna. Ludzkość wykorzystuje obecnie niewielką część bogactwa przyrody. Wyżywienie

ludzi na świecie bazuje na kilkunastu zaledwie roślinach, takich jak: pszenica, ryż, kukurydza, soja, ziemniaki itd. Zaledwie około 30 roślin zapewnia 90% zapotrzebowania na żywność i paszę dla zwierząt hodowlanych. Wydawać by się mogło, że przyrodnicze bogactwo gatunków nie ma dla człowieka większego znaczenia, gdyby nie to, że około 75% receptur lecarskich oparte jest na składnikach roślinnych lub zwierzęcych. Wśród nich na przykład jedno z lekarstw stosowanych przy leczeniu białaczki zawiera składnik pochodzenia roślinnego z endemicznej rośliny barwinek różowy *Catharanthus roseus*, występującej wyłącznie na Madagaskarze. To oczywiste, że przyrodnicze bogactwo jest naszą i przyszłych pokoleń skarbnicą i nieroztropnie byłoby skazywać na zagładę coś, co w przyszłości może okazać się składnikiem zbawionego leku czy choćby inspiracją nowych odkryć. Ten czysto instrumentalny walor bioróżnorodności przejawia się w rozmaitych dziedzinach ludzkiego życia. Wspomniane profity uzyskiwane przez medycynę z natury można uzupełnić o wyniki badań pokazujących dobroczynny wpływ pasożytów na wzrost odporności organizmu. Biotechnologom z Uniwersytetu Keio w Japonii udało się trwale zapisać w genie *Bacillus subtilis* informację przekazywaną następnym pokoleniom bakterii. Otworzyli tym samym zupełnie nowe perspektywy przed technologiami informatycznymi. Nawet tak wydawałoby się dobrze poznane ptaki jak sowy są w stanie dostarczyć konstruktorom lotniczym inspiracji. Brytyjski *Express* donosił o badaniach nad sowami potrafiącymi bezszelestnie latać w kontekście ograniczenia hałasu lądujących i startujących samolotów (Boles 2009).

Starania o zachowanie bioróżnorodności mają nie tylko inspirację instrumentalną, traktującą naturę jako źródło niezbędnych do życia: wody, energii, żywności. Komisja Europejska wskazuje w swoich raportach na całą gałąź przemysłu turystycznego, który w zdecydowanej większości wykorzystuje tereny przyrodnicze niewiele lub mało zmienione przez człowieka.

Natura to również źródło artystycznych inspiracji, katalizator ludzkiej kreatywności. Trudno dziś wyobrazić sobie historię muzyki bez np. V symfonii Beethovena, której preludium i motywem przewodnim jest śpiew orolana, *Polki z kukułką* Johanna Straussa czy dzieł, których koncepcja jest z założenia muzycznym katalogiem nawiązującym do dźwięków natury – np. Oliviera Messiaena *Katalog Ptaków* i *Katalog Ptaków Egzotycznych*.

Ostatnim, choć nie mniej ważnym aspektem zachowania bioróżnorodności jest etyka. Wielu ludzi nie akceptuje antropocentrycznego stanowiska,

które wartościuje przyrodę ze względu na przydatność ludziom, traktuje naturę jako rezerwuar potencjalnych nowych lekarstw, technologii itp. Wybiera natomiast punkt widzenia etyki holistycznej, która uznaje, że zwierzęta i rośliny, a nawet ekosystemy mają wartość samą w sobie. Ten etyczny punkt widzenia mocno podkreśla też, że nie mamy żadnego prawa, poza uzurpowanym, do decydowania, który z gatunków przetrwa, a który wymrze. Człowiek nie jest stwórcą przyrodniczej różnorodności i bogactwa, więc nie powinien destrukcyjnie na nie oddziaływać. Zasadą, którą powinien się kierować, winno być przekazanie Ziemi następnym pokoleniom z zachowanym w jak największym stopniu jej bogactwem naturalnym.

Troska Unii Europejskiej o zatrzymanie spadku bioróżnorodności przejawiała się w dwóch aktach prawnych – tzw. Dyrektywie Siedliskowej i Dyrektywie Ptasiej. Na ich podstawie powstał plan ochrony miejsc i gatunków przyrodniczo cennych, opierający się na założeniu, że w każdym kraju Unii zajmą one co najmniej obszar 20% powierzchni kraju (tzw. obszary Natura 2000). Docelowo staną się one miejscami szczególnej troski o przyrodę i jej różnorodność. Wymóg zachowania bioróżnorodności wyrażany w rozlicznych dokumentach Unii Europejskiej jest bardzo często określany jako troska o „dobrobyt przyszłych pokoleń”. Daje to wyobrażenie o tym, jak poważną kwestią dla samego człowieka, zdaniem ekspertów UE, jest przynajmniej zachowanie przyrodniczego status quo.

Z kwestią bioróżnorodności wiąże się też pojęcie „zrównoważonego rozwoju”. Zrównoważonego, czyli uwzględniającego przyrodę i jej prawo do istnienia, liczącego się ze zobowiązaniem do jej zachowania dla przyszłych pokoleń. Idea ta powoli dociera do zbiorowej świadomości i jest podnoszona, jak dotychczas, niestety głównie podczas protestów np. związanych z lokalizacją dróg i obwodnic. Bardzo łatwo wtedy dostrzec opozycję pomiędzy stronami sporu – antropocentryczną, traktującą przyrodę w sposób utylitarny, odwołującą się do wartości takich jak koszty, stracony czas czy do „wyższości człowieka nad żabką i ptaszkiem” i holistyczną, dostrzegającą samoistne walory spornych ekosystemów, nawołującą do brania pod uwagę przy wszelkich inwestycjach interesów przyrody i perspektyw jej ochrony.

Te wstępne uwagi miały na celu podkreślenie znaczenia przyrody w mieście. Czy tego chcemy czy nie, z powodu degradacji pierwotnych siedlisk tereny zabudowane stały się nowymi miejscami zasiedlanymi przez zwierzęta. Dlatego właśnie rośnie rola ochrony przyrody i zrównoważonego rozwoju m.in. przy wszelkich przeprowadzanych inwestycjach budowlanych.

Ile ptaków żyje w mieście

Jak wskazuje w swoim artykule profesor Maciej Luniak, ze zwierząt występujących na obszarach miast najlepiej zbadano ptaki (Luniak 2006). Niektóre z polskich miast doczekały się monografii występującej na ich obszarze lub fragmentach awifauny. Dotyczy to np. Warszawy, Torunia, Wrocławia, Łodzi, Jasła i Olsztyna. Z porównania wyników badań nad liczebnością i bogactwem gatunkowym innych europejskich miast można wyciągnąć podobne wnioski. Wielkość populacji lęgowej ptaków w Warszawie oszacowano na 150-350 tysięcy par, tj. 300-700 par na km² obszaru miasta. W Berlinie i Hamburgu podobnie. Ornitologiczna literatura europejska jest zgodna co do faktu, że wraz ze wzrostem stopnia zurbanizowania spada różnorodność gatunków. Przykładowo według Luniaka awifauna Warszawy stanowi około 65% wszystkich występujących na Mazowszu gatunków ptaków (ok. 180 gatunków ptaków pojawiających się regularnie w tym ok. 130 lęgowych z ok. 450 występujących w Polsce). Rośnie natomiast zagęszczenie ptaków. Według Wiesława Nowickiego w Warszawie na obszarze 52 km² śródmieścia występowało od 830 do 1590 ptasich par na km², a zimą od 2,5 tys. do 4,5 tys. osobników (Luniak 2006). Są to zagęszczenia nienotowane na obszarach niezabudowanych – lasach i polach (co najmniej dwukrotnie większe niż w lesie i kilkakrotnie większe niż na łąkach).

Jako ciekawostkę można przytoczyć liczbę ptasich mieszkańców półmilionowego Sheffield w Anglii – 602995 osobników. Oznacza to 1,18 ptaka na osobę w obszarze zurbanizowanym, podczas gdy na obszarach intensywnie prowadzonej gospodarki rolniczej i leśnej wskaźnik ten jest kilkakrotnie niższy (Fuller et al. 2009).

Relatywnie duża koncentracja niektórych gatunków ptaków w miastach sprawia, że tereny zurbanizowane stają się ważnymi, a w niektórych przypadkach głównymi siedliskami (obszarami występowania) niektórych gatunków. Dowodzą tego badania przeprowadzone w Wielkiej Brytanii, których podstawowym wnioskiem jest to, że choć obszary zurbanizowane zajmują 7% ogólnej powierzchni Zjednoczonego Królestwa, to są siedliskiem aż 40% populacji brytyjskich szpaków, 12% drozdów śpiewaków i 49% wróbli. Spadek liczebności ptaków w Wielkiej Brytanii o ponad 50% podczas minionych 25 lat jest przyczyną, dla której wymienione, wydawałoby się pospolite, 3 gatunki znalazły się na brytyjskiej czerwonej liście gatunków zagrożonych wyginięciem (Fuller et al. 2009). Nie dziwi zatem fakt, że obszary miast stały się miejscem szczególnym w ochronie ptaków. Coraz częściej w pracach naukowych wskazuje się na potrzebę otoczenia

miejskiej przyrody wyjątkową troską, która może decydować wręcz o przetrwaniu niektórych gatunków.

Środowisko miejskie wydaje się dalekie od naturalnego pierwowzoru siedliska przyrodniczego. To co najważniejsze – woda, zielen, gleba - jest w znacznym stopniu zdegradowane i zastąpione sztucznymi, architektonicznymi konstrukcjami. Jednak miasto oferuje też szereg korzyści, dlatego u zwierząt proces przystosowania do życia w mieście (synurbanizacja) i do życia w pobliżu człowieka (synantropizacja) trwa i dołączają do niego kolejne gatunki. Decydującymi czynnikami w tych procesach są bogactwo pożywienia i zabudowa, dająca możliwość bezpiecznego schronienia. To sprawiło, że po wojnie w naszych miastach zaczęły pojawiać się: kawki, sierpówki, sroki, kosy, a nawet wrony, kaczki krzyżówki czy mewy. Liczba gatunków ptaków żyjących w mieście może być całkiem spora i może obejmować tak różne pod względem wymagań siedliskowych ptaki jak: bogatka, remiz, uszatka czy białorzytka (Orłowski et al. 2006). Różne gatunki ptaków mają odmienne preferencje siedliskowe – tam gdzie jest trochę zieleni osiedlają się: sikory modraszka i bogatka, sroki, gawrony. Parki, ogrody i śródmiejskie laski to ostoje ptaków: kosów, drozdów, sójek, sów uszatek i ptaków gniazdujących w dziuplach. Tereny ruderalne zachęcają do osiedlania białorzytki, świergotki polne, kłaskawki. Szczeliny i otwory w budynkach zajmują: jerzyki, jaskółki, płomykówki, pójdzki, pustułki, wróble.

Ptaki gniazdowały w budynkach „od zawsze”, mniej lub bardziej zauważane towarzyszyły człowiekowi. Już w starożytności zakamarki greckich świątyń wykorzystywały sowy, a ich gzymsy gołębie skalne. We współczesnych czasach nikogo nie dziwił widok wróbla gnieźdzącego się za rynną czy kawki karmiącej pisklęta w otworze wentylacyjnym bloku. Dopiero ostatnie dwie dekady, w których na masową skalę zaczęto przeprowadzać prace termomodernizacyjne przyczyniły się do spadku liczebności wielu gatunków ptaków w miastach. Paradoks sytuacji polega na tym, że motywacja ekonomiczna (niższe rachunki za ogrzewanie) w połączeniu z potrzebą ochrony środowiska (zmniejszenie emisji CO₂) zadziałały na niekorzyść przyrody. Problem nie miałby miejsca, gdyby nie dość powszechne lekceważenie obowiązujących przepisów prawa i samego środowiska. Wydaje się, że z potrzebą przyrody jest po trosze jak z potrzebami kulturalnymi – pojawiają się na pewnym etapie cywilizacyjnego rozwoju społeczeństwa i jednostki. Wszyscy dość zgodnie przystajemy na ochronę dóbr kultury (zabytków, dzieł sztuki) i wydatki z tym związane. Podobnie powinno być w przypadku ochrony przyrody - przecież wyginiecie jakiegoś gatunku jest procesem nieodwracalnym.

Ptaki zasiedlają budynki i mogą zakładać gniazda w różnych miejscach: na strychach i stropodachach (gołąb miejski, jerzyk, kawka, pustułka, pójdzka, płomykówka, wróbel, kopciuszek, puszczyk); wewnątrz pomieszczeń (dymówka, kopciuszek), we wnękach okiennych (oknówka); w szparach i szczelinach ścian i elewacji oraz między płytami bloków (sikory, szpak, pliszka siwa), na gzymsach (mucholówka szara, sierpówka); w pnączach na ścianach mogą budować gniazda zięby, kulczyki, dzwońce, kosy.

Należy podkreślić, że z wymienionych gatunków ptaków niektóre (jerzyk, płomykówka, oknówka, pójdzka, kopciuszek) są ściśle zależne od budynków. Innymi słowy, niemal nie gniazdują w innych miejscach. Zachowanie dla nich obecnych i stworzenie potencjalnych miejsc lęgowych jest priorytetem działań ochronnych dotyczących ptaków na terenach zabudowanych. Za sprawą wspomnianych już destrukcyjnych zmian w naturalnych siedliskach wiele prac związanych z ochroną przyrody przynosi sukces, jeśli przeprowadza się je na terenie zurbanizowanym. Przykładem może być program restytucji wymarłego na terenie Polski gatunku – sokoła wędrownego. W trakcie dwudziestu lat prac wypuszczono łącznie 345 sokołów, z czego 291 na terenach leśnych – do dziś nie udało się potwierdzić żadnego stanowiska lęgowego na tych terenach. Z 15 znanych miejsc lęgowych, założonych przez reintrodukowane sokoły, 9 znalazło się na terenach zurbanizowanych, a pozostałe 6 w górach (Sielicki & Sielicki 2009). Można z tego wyciągnąć dwa wnioski – pierwszy, że lepiej zapobiegać i chronić istniejące gatunki, niż je potem przywracać naturze. Efekt 15 par lęgowych zestawiony z nakładem pracy, wydatków i czasu wydaje się niewspółmiernie mały. Drugi wniosek potwierdza opisywane już obserwacje, że tereny zurbanizowane są często bardziej atrakcyjne dla ptaków niż silnie przekształcone obszary leśne i rolnicze.

Podobne wnioski można wyciągnąć z programu czynnej ochrony pustułki w Polsce. Pustułka była kilkadziesiąt lat temu bardzo często spotykanym ptakiem i, jak pisał profesor Jan Sokołowski, wystarczyło wyjść z domu na spacer, aby ją zobaczyć. Niestety drastyczny spadek liczebności nastąpił w latach 60. i 70., a za główną przyczynę upatruje się stosowane w rolnictwie środki chemiczne, w tym DDT. Późniejsza intensyfikacja rolnictwa, wycinanie zadrzewień śródpolnych (miejsc gniazdowania) pogłębiły zapasć liczebności pustułki. Rozpoczęty przez PTOP „Salamandra” w 2000 r. i trwający dwa lata program ochrony pustułki w Poznaniu dał zaskakujące rezultaty – ze 100 wywieszonych skrzynek lęgowych została zajęta połowa. Prace te pokazały, jak duże zasoby ptaków nielegowych (z braku dogodnych ku temu miejsc) kryją się w miastach i jak stosunkowo małym kosztem można im pomóc (Lontkowski 2009). Dlaczego zatem nadal likwidowane są otwory prowadzące do stropodachów i niszczone miejsca

łęgowe? Same ptaki, niekiedy w barbarzyński i karygodny sposób zamknięte są w otworach i skazywane na powolną śmierć w mękach z głodu i pragnienia. Wydaje się, że częściowo winna jest temu przyrodnicza ignorancja właścicieli i administratorów nieruchomości. Świadomość, jakie ptaki gniazdują w budynku, jest najczęściej nikła i ogranicza się do tych najbardziej hałaśliwych i kłopotliwych jak kawki czy gołębie.

Warto zacytować profesora Marka Kozłowskiego: *W Polsce osoba mająca się za wykształconą uzna za kompromitację brak podstawowej wiedzy o literaturze klasycznej, będzie natomiast tolerowała u siebie i innych brak umiejętności nazwania kilku pospolitych gatunków roślin czy owadów* (Kozłowski 2008). Dotyczy to niestety także znajomości ptaków. Powoli jednak ten stan rzeczy zmienia się i coraz więcej ludzi chce mieć kontakt z naturą. Warto przytoczyć tu wyniki sondażu przeprowadzonego przez BBC – blisko 70% ankietowanych chciałoby mieć kontakt z naturą w miejscu zamieszkania (Pickering et al. 2007). Coraz więcej ludzi interesuje się przyrodą, a podglądanie jej, fotografowanie oraz działalność w organizacjach przyrodniczych traktuje jako hobby. W pewnym sensie skalę tego pozytywnego trendu oddają europejskie szacunkowe wydatki na zimowe dokarmianie ptaków – 220 milionów dolarów (Jones et al. 2007). Ta imponująca kwota może świadczyć o potrzebie pomocy zwierzętom, choćby w najprostszy sposób, czy też o próbie swego rodzaju zadośćuczynienia za wyrządzone przez ludzi szkody w świecie natury.

Wróble były do niedawna w Polsce najpospolitszymi ptakami osiadłymi, towarzyszącymi człowiekowi. Ich liczebność drastycznie maleje.

Ptasie sąsiedztwo. Fakty i mity

W naszym kraju nadal pokutuje nie najlepsza opinia o ptakach w mieście. Po wszechnie uważa się, że brudzą, są hałaśliwe i są źródłem infekcji. Opinie te, jak wszystkie uproszczenia, tylko częściowo są prawdziwe.

Zanieczyszczenia. Źródłem zanieczyszczeń odchodami strychów, chodników, elewacji są głównie gołębie miejskie. Gatunek ten jest odpowiedzialny za większość (tego rodzaju) szkód w miastach, tym bardziej że gołębie są liczne, trzymają się w stadach i przebywają w okolicy gniazd przez cały rok. Niestety, przy okazji gołębie niezаслужenie psują opinię innym ptakom. Większość skrzydlatych mieszkańców miast, co należy podkreślić, wynosi swoje odchody poza gniazdo i problem zanieczyszczeń nimi nie istnieje. Przypadek gołębia miejskiego i szkód przez niego wyrządzanych jest dość łatwy do rozwiązania – nie zasiedla on otworów o średnicy poniżej 10 cm. Ograniczenie średnicy wlotu do stropodachu czy na strych do tego rozmiaru, rozwiąże problem z brudzącymi gołębiami, nie szkodzić im samym (Luniak 2007). Gołąb jest bowiem oportunistą gniazdowym i może mieć gniazda w różnych innych miejscach. Pozostawienie otwartego wlotu mniejszego niż 10 cm pozwoli natomiast wykorzystać miejsce na lęgi innym niebrudzącym ptakom, takim jak jerzyk czy wróbel. Prace ograniczające wielkość otworów wlotowych na strych czy do stropodachu należy przeprowadzać po zakończeniu lęgów i tylko wtedy, gdy jest się pewnym, że żaden ptak nie został uwięziony! (więcej patrz rozdział: “Zasady przeprowadzania remontów i termomodernizacji w zgodzie z przepisami i z poszanowaniem przyrody”). Inne ptaki brudzące okolice swoich gniazd to oknówka i pustułka. W ich przypadku jest to problem marginalny. Jaskółki przebywają przy gnieździe tylko gdy mają pisklęta – przez kilka tygodni w roku. Dodatkowo w ich przypadku problem zabrudzeń łatwo rozwiązać montując pod gniazdem deseczkę, na której będą się zbierać nieczystości. Po sezonie lęgowym deseczkę można zdemontować. W podobny sposób możemy zabezpieczyć gniazdo dla pustułki. Oknówki nie są liczne, dlatego nie powodują istotnych szkód. Podobnie jest z pustułką. Przykładowo w dziesięciotysięcznej Włoszczowie gniazduje zaledwie jedna para (Dudzik, Staniaszek, mat. niepublikowany).

Hałas. Niekiedy zdarza się, że mieszkańcom bloków przeszkadza “hałas”, jaki robią ptaki. Oczywiście to kwestia gustu, choć wydaje się, że lepiej słuchać kawk za oknem niż telewizora sąsiada czy uczestniczyć przez ścianę w jego towarzyskim spotkaniu. Trzeba pamiętać, że wzmożona aktywność głosowa ptaków trwa dość krótko (maksymalnie kilka tygodni w roku) i głównie w sezonie lęgowym. Nawet towarzyskie i rozwrzeszczane kawki uspokajają się z czasem.

Infekcje. Wiele osób boi się infekcji, których źródłem mogą być ptaki. Jednak jeśli przestrzegamy podstawowych zasad higieny i zdrowego rozsądku, nie grożą nam żadne ornitozy i ptasie pasożyty. Wystarczy nie dotykać ptasich odchodów, gniazd i myć ręce po ewentualnym kontakcie.

Zatykanie otworów wentylacyjnych. Zdarza się, że ptaki zatykają otwory wentylacyjne. Sprawcami są wyłącznie kawki. Kominy, ciągi wentylacyjne powinny być zabezpieczone w sposób uniemożliwiający zasiedlenie ich przez kawki. Jeśli to się stanie, po sezonie lęgowym należy usunąć gniazda i zabezpieczyć przewody przed powtórny zasiedleniem.

Nie należy mylić wentylacji budynku z wentylacją stropodachu! O ile pierwsza ma być drożna i zgodnie z prawem budowlanym zabezpieczona przed zakładaniem gniazd przez kawki, to **prawo budowlane nie nakazuje zamykania otworów wentylujących stropodachy!**

Najistotniejszym problemem, jak się wydaje, może być konieczność wstrzymania różnych prac remontowych, które często są prowadzone w okresie lęgowym ptaków. Wskazania, jak uniknąć tego rodzaju problemów, znajdują się w rozdziale “Zasady przeprowadzania remontów i termomodernizacji w zgodzie z przepisami i z poszanowaniem przyrody”.

K.D.

Płomykówka to piękny i niekłopotliwy lokator stropodachu.
Na zdjęciu płomykówka zasiedlająca stropodach włoszczowskiego szpitala

Ptaki w budynkach. Aspekty prawne

Prawo precyzyjnie określa zakres troski o przyrodę jako dobro wspólne. Został on opisany w kilku aktach prawnych:

1. Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt.
2. Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
3. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną.
4. Ustawa z 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie.
5. Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska.
6. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. kodeks karny.

Adn 1.

Ustawa o ochronie zwierząt z 21 sierpnia 1997 (tekst jednolity Dz.U.2003, Nr 106, poz. 1006, ze zm.):

Art.6

1. Nieuzasadnione lub niehumanitarne zabijanie zwierząt oraz znęcanie się nad nimi jest zabronione.

Art. 35

1. Kto zabija, uśmierca zwierzę albo dokonuje uboju zwierzęcia z naruszeniem przepisów art. 6 ust. 1, art. 33 lub art. 34 ust. 1–4 albo znęca się nad nim w sposób określony w art. 6 ust. 2, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

3. (...)

4. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 lub 2, sąd może orzec wobec sprawcy zakaz wykonywania określonego zawodu, prowadzenia określonej działalności lub wykonywania czynności wymagających zezwolenia, które są związane z wykorzystywaniem zwierząt lub oddziaływaniem na nie, a także może orzec przepadek narzędzi lub przedmiotów służących do popełnienia przestępstwa oraz przedmiotów pochodzących z przestępstwa.

5. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 lub 2, sąd może orzec nawiązkę w wysokości od 25 zł do 2500 zł na cel związany z ochroną zwierząt, wskazany przez sąd.

Ustawa w artykule 6. zabrania nieuzasadnionego bądź niehumanitarnego zabijania zwierząt, znęcania się nad nimi, zadawania bólu i cierpienia. Za taki czyn z pewnością można uznać zamurowywanie ptaków, nietoperzy, piskląt w otworach i szczelinach podczas termomodernizacji budynku. Art 35 określa sankcje dla zabijających bez uzasadnienia lub w sposób niehumanitarny i znęcających się w postaci grzywny, ograniczenia wolności, pozbawienia wolności do roku, a jeśli sprawca działa ze szczególnym okrucieństwem, kara pozbawienia wolności może wynieść 2 lata. Dodatkowo sprawcy grozi utrata mienia służącego do popełnienia przestępstwa, co może oznaczać np. utratę narzędzi budowlanych firmy wykonującej prace itp. Sąd może orzec nawiązkę na cel ochrony przyrody w wysokości 2500 zł.

Adn 2.

Ustawa o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 (t.jedn. Dz. U. 2009, Nr 151, poz. 1220 ze zm.) określa, m.in., zakazy występujące w stosunku do zwierząt objętych ochroną gatunkową oraz odstępstwa od tych zakazów:

Art.52

1. W stosunku do dziko występujących zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być wprowadzone następujące zakazy:

1) umyślnego zabijania, okaleczania i chwytania,

(...)

3) niszczenia ich jaj, postaci młodocianych i form rozwojowych;

4) niszczenia ich siedlisk i ostoi;

5) niszczenia ich gniazd, mrowisk, nor, legowisk, żeremi, tam, tarlisk, zimowisk i innych schronień;

11) umyślnego płoszenia i niepokojenia;

13) przemieszczania z miejsc regularnego przebywania na inne miejsca.

2. W stosunku do gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być wprowadzone, w przypadku braku rozwiązań alternatywnych i jeżeli nie spowoduje to zagrożenia dla dziko występujących populacji zwierząt objętych ochroną gatunkową, odstępstwa od zakazów, o których mowa w ust. 1, dotyczące:

1) usuwania od dnia 16 października do końca lutego gniazd z budek dla ptaków i ssaków;

2) usuwania od dnia 16 października do końca lutego gniazd ptasich z obiektów budowlanych i terenów zieleni, jeżeli wymagają tego względy bezpieczeństwa lub sanitarne.

Ustawa określa zakazy w stosunku do zwierząt objętych ochroną gatunkową i opisuje odstępstwa od zakazów. Zawiera również przepisy karne – art. 129 stanowi, że sąd może orzec przepadek przedmiotów służących do popełnienia wykroczenia lub przestępstwa nawet jeśli nie stanowiły własności sprawcy. Sąd może również nakazać przywrócenie stanu poprzedniego, a w przypadku braku możliwości jego wykonalności przewiduje orzeczenie nawiązki na rzecz organizacji społecznej, działającej w zakresie ochrony przyrody. Art. 60 ustawy określa też, jakie organy administracji mają obowiązek działań w celu ratowania zagrożonych, a objętych ochroną gatunkową zwierząt, usunięcia przyczyn zagrożenia. Obowiązki te ustawodawca złożył na organy ochrony przyrody, czyli Ministra Środowiska, wojewodów, dyrektorów regionalnych ochrony środowiska, starostów, burmistrzów, wójtów, prezydentów miast. W praktyce interwenują najczęściej dyrektorzy regionalni ochrony środowiska.

Adn 3.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną (Dz. U. Nr 220, poz.2237)

Rozporządzenie to ochroną gatunkową ścisłą objęło m.in. pustułkę i jerzyka oraz wszystkie gatunki ptaków z rzędu wróblowe, w tym m.in. jaskółkę dymówkę, jaskółkę oknówkę, kawkę, kopciuszka, mazurka i wróbla. Wyjątkiem jest gawron, sroka i wrona siwa, które objęte są ochroną częściową.

Rozporządzenie to wprowadza również w stosunku do dziko występujących zwierząt należących do gatunków, o których mowa w § 2-4 (wymienionych powyżej), następujące zakazy (§ 6):

- 1) zabijania, okaleczania, chwytania, transportu, pozyskiwania, przetrzymywania, a także posiadania żywych zwierząt;*
- 3) niszczenia ich jaj, postaci młodocianych i form rozwojowych;*
- 4) niszczenia ich siedlisk i ostoi;*
- 5) niszczenia ich gniazd, mrowisk, nor, legowisk, żeremi, tam, tarlisk, zimowisk i innych schronień;*
- 6) wybierania, posiadania i przechowywania ich jaj;*
- 11) umyślnego płoszenia i niepokojenia;*
- 13) przemieszczania z miejsc regularnego przebywania na inne miejsca.*

Rozporządzenie wskazuje również w § 10 sposoby ochrony gatunków dziko występujących zwierząt, które polegają m.in. na:

- 2) zabezpieczeniu ostoi i stanowisk zwierząt przed zagrożeniami zewnętrznymi;
 - 3) wykonywaniu zabiegów ochronnych utrzymujących właściwy stan siedliska zwierząt:
- f) budowie sztucznych miejsc lęgowych,
 - g) dostosowaniu terminów i sposobów wykonania prac agrotechnicznych, leśnych, budowlanych, remontowych i innych do okresów lęgu, rozrodu lub hibernacji.

To rozporządzenie jest doniosłym aktem prawnym, który ochroną obejmuje wszystkie gatunki ptaków gniazdujące w budynkach. Ochrona gatunkowa obejmuje – wbrew powszechnemu przekonaniu – także kawki i gołębie miejskie. Rozporządzenie określa m.in. zakazy dotyczące chronionych gatunków: zabijania, niszczenia jaj, lęgów, nieumyślnego płoszenia i niepokojenia. Rozporządzenie zgodnie z duchem prawodawstwa Unii Europejskiej wprowadza ochronę siedliska zwierząt, czyli obszaru ich występowania w ciągu całego życia i „ostoi” jako miejsca sprzyjającego egzystencji zwierząt zagrożonych wyginięciem lub gatunków rzadkich. Powyższe informacje oznaczają, że budynki, w których gniazdują rzadkie gatunki ptaków czy nietoperze, stają się będącymi pod prawną ochroną siedliskami. Takie rozumienie przepisów prawa przedstawiło w swych interpretacjach Ministerstwo Środowiska:

Wysokie budynki mieszkalne w miastach, a w szczególności stropodachy stanowią obecnie podstawowe siedlisko jeryzka w Polsce, dlatego uniemożliwienie dostępu ptakom, poprzez zamykanie otworów wlotowych można uznać za niszczenie siedlisk tego gatunku. W związku z powyższym wszelkie działania związane z modernizacją wysokich budynków mieszkalnych powinny odbywać się w sposób umożliwiający jeryzkom korzystanie ze swojego siedliska (MŚ 2008).

Jako przykłady działań ochronnych Minister Środowiska wymienia m.in. „dostosowanie terminów i sposobów wykonania prac agrotechnicznych, leśnych, budowlanych, remontowych i innych do okresu rozrodu, hibernacji czy „budowanie sztucznych miejsc lęgowych”.

Adn 4.

Ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie z 13 kwietnia 2007 r. (Dz.U. 2007, Nr 75, poz. 493 ze zm.) wprowadza do polskiego prawodawstwa postanowienia Dyrektywy 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 21 kwietnia 2004 r. W odróżnieniu od omawianych wcześniej aktów prawnych, które określały głównie zakazy, Ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie dotyczy naprawy zaistniałych szkód i strat oraz zapobiegania ich powstawaniu. Prze-

pisy wyrażone w ustawie mają zastosowanie, jeśli szkoda jest znacząca, przy czym definicja szkody znaczącej została sprecyzowana w rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 30 kwietnia 2008 r. Rozporządzenie to określa szkodę znaczącą jako obejmującą swym oddziaływaniem co najmniej obszar gminy. Pojęcie szkody znaczącej obejmuje swym znaczeniem zmniejszenie liczebności, wzrost śmiertelności, ograniczenie rozmnażania gatunków chronionych, także zmniejszenie i ograniczenie zasobów przyrodniczych siedlisk. W przypadku prac remontowych i termomodernizacyjnych w budynkach zaistnienie szkody znaczącej w rozumieniu ustawy może mieć miejsce np. przy zasłonięciu wlotów do stropodachów, w których gniazdowała np. sowa płomykówka, pójdzka, jerzyki, wróble czy pustulki. Populacja tych gatunków ptaków za sprawą gniazdowania niemal wyłącznie jest związana z budynkami. Dodatkowo rzadkość np. płomykówki czy pójdzki sprawia, że strata nawet jednego miejsca lęgowego w skali gminy jest znacząca. Przykładowo na terenie gminy Włoszczowa w sezonie 2010 były zaledwie 3 stanowiska płomykówki i 2 pójdzki (Dudzik, Staniaszek, mat. niepublikowany). Państwowa Rada Ochrony Przyrody spadek liczebności miejsc lęgowych w budynkach uznała za jeden z najważniejszych problemów ochrony przyrody w Polsce.

Ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie wprowadza obowiązek działań zapobiegawczych na każdego, kto zorientuje się, że skutki jego działań mogą spowodować znaczącą szkodę. W takiej sytuacji powinna zostać powiadomiona Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, w uzgodnieniu z którą należy podjąć działania zapobiegawcze, naprawcze lub kompensacyjne. W duchu tej ustawy wypowiada się Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska:

Przed rozpoczęciem prac remontowych termomodernizacyjnych zarządca budynku powinien zlecić doświadczonemu ornitologowi inwentaryzację przyrodniczą w zakresie występowania ptaków gatunków chronionych, w celu uniknięcia nieumyślnego zniszczenia schronienia jerzyka podczas prac budowlanych. W sytuacji, gdy zniszczenie schronienia jerzyka podczas prac budowlanych jest konieczne, należy zwrócić się do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska o wydanie stosownego zezwolenia oraz zapewnić temu gatunkowi zastępcze miejsca lęgowe. Podczas remontu czy termomodernizacji budynku należy zawieszać budki lęgowe dla tych ptaków w miejscach, gdzie dotychczas miały swoje legi (GDOS 2009).

Brak podjęcia działań przez sprawcę szkody skutkuje tym, że oprócz grzywny może zostać obciążony kosztami prac naprawczych, które może przeprowadzić lub zlecić organ ochrony przyrody. Warto dodać, że organ ochrony przyrody ma obowiązek przyjąć zgłoszenie szkody od osób prywatnych, prawnych, organów administracji. Organizacje i administracje

mają prawo uczestniczyć w postępowaniu na prawach stron.

Adn 5.

Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.jedn. Dz.U. 2008, Nr 25, poz. 150 ze zm.)

Ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie jest niejako uzupełnieniem ustawy z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. Ustawa ta nadaje samorządom uprawnienia podobne do tych, jakie przysługują Regionalnemu Dyrektorowi Ochrony Środowiska, co oznacza, że jednostka samorządu terytorialnego może zażądać od sprawcy szkody przyrodniczej przywrócenia stanu poprzedniego oraz zaprzestania działalności zagrażającej przyrodzie. Zgodnie z art. 326 podmiotowi, który naprawił szkodę w środowisku, przysługuje od sprawcy szkody roszczenie o zwrot kosztów przywrócenia stanu poprzedniego.

Adn 6.

Choć przepisy z ustawy o ochronie przyrody zaliczają działania na szkodę przyrody do wykroczeń, to należy podkreślić, że kodeks karny, w przypadkach gdy skutki działań na szkodę przyrody są znaczne, przewiduje surowsze sankcje i klasyfikuje takie działania jako przestępstwa. Kluczowa jest w tym przypadku interpretacja „Znacznych rozmiarów” szkody przyrodniczej. Z pewnością za taką należy uznać likwidację kolonii chronionych gatunków ptaków (np. jerzyków) czy nietoperzy. Jak się wydaje, zasadnicze jest oszacowanie szkody. Warto przytoczyć pogląd cenionego autorytetu prawa ochrony środowiska – prof. Wojciecha Radeckiego (2001):

za szkodą istotną w przypadku zwierząt chronionych mamy do czynienia zawsze, gdy w wyniku zabronionego czynu zostanie zabity choć jeden ptak lub ssak z gatunku chronionego. Wynika to z porównania omawianych sankcji z przepisami karnymi wprowadzonymi przez ustawę z dnia 13 października 1995 r. Prawo Łowieckie. Skoro skłusowanie pojedynczego ptaka lub ssaka z gatunku łownego jest przestępstwem, tym bardziej (zakładając racjonalność prawodawcy) jako przestępstwo, a nie wykroczenie, należy traktować zabicie ptaka lub ssaka objętego wyższą formą ochrony (Wylegała et al. 2009).

Wysokość kar określonych przez kodeks karny zależy m.in. od tego, czy sprawca działał umyślnie czy nieumyślnie. W pierwszym przypadku grozi kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, jeśli sprawca działał nieumyślnie grozi mu pozbawienie wolności do lat 2.

Omówienie aktów prawnych związanych z ochroną ptaków w budynkach warto zakończyć przypomnieniem przepisu z ustawy Prawo Budowlane, w którym w art 36.1. ustawodawca określił obowiązki lokalnej administracji:

Przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę lub odrębnej decyzji o zatwierdzeniu projektu budowlanego właściwy organ sprawdza: 1) zgodność decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu w przypadku braku miejscowego planu, a także wymaganiami ochrony środowiska (...).

Trzeba podkreślić, że, zdaniem prawników, nieporozumieniem jest panujące powszechnie przekonanie, że działaniami na szkodę przyrody zajmują się wyłącznie organy ochrony przyrody bądź środowiska, a nie organy nadzoru budowlanego. Przeciwnie, koncepcja polskiej ochrony środowiska ujęta w ustawie z 27 kwietnia 2001 r., obowiązek ten nakłada na wszystkie organy administracji publicznej, a więc także organy nadzoru budowlanego.

Istotnie organy nadzoru budowlanego nie zostały wymienione wśród organów ochrony przyrody, ale to wcale nie oznacza, że sprawy ochrony przyrody pozostają poza zakresem ich kompetencji. Wprost przeciwnie – jeżeli organ nadzoru budowlanego poweźmie wiadomość, że roboty budowlane są prowadzone w sposób zagrażający egzystencji jerzyków, to art. 50 ust. 1 pkt 2 Prawa budowlanego nakazuje mu podjęcie interwencji, ponieważ jest to równoznaczne z prowadzeniem robót budowlanych w sposób mogący spowodować zagrożenie środowiska. Podkreślenia wymaga to, że art. 50 ust. 1 Prawa budowlanego nie mówi, że organ nadzoru budowlanego „może” w takiej sytuacji wstrzymać prowadzenie robót budowlanych, brzmienie tego przepisu jest kategoriyczne – organ nadzoru budowlanego „wstrzymuje” prowadzenie robót budowlanych, a więc „musi” je wstrzymać (Radecki 2010).

Spostrzeżenie to niesie poważne konsekwencje – brak reakcji ze strony funkcjonariusza publicznego może pociągnąć za sobą odpowiedzialność karną za przestępstwo z art. 231 kodeksu karnego (działania na szkodę interesu publicznego).

Nie brakuje podstaw prawnych ochrony gatunków chronionych w budynkach. Problemem jest niezajomość prawa nie tylko przez administratorów nieruchomości, wykonawców prac budowlanych i remontowych, ale i urzędników nadzorujących ich przebieg. Niezbędne wydaje się opracowanie rozwiązania systemowego, polegającego na tym, że już na etapie zgłaszania prac czy występowania o zgodę na nie inwestor i właściciel byłby informowany o obowiązujących przepisach ochrony przyrody. Pozwoliłoby to w znacznej mierze uniknąć późniejszych strat przyrodniczych i spraw sądowych.

Rosnąca świadomość prawna i poczucie potrzeby ochrony przyrody sprawiają, że mamy już pierwsze zmiany nastawienia do problemu i, co za tym

idzie, pierwsze orzeczenia w sprawach sądowych o dokonanie znaczących zniszczeń w siedliskach ptaków w budynkach. Jak np. wymierzenie inwestorowi kary 10 miesięcy pozbawienia wolności w zawieszeniu (o sprawach i wyrokach informowała m.in. „Gazeta wyborcza”: Anna Kołakowska, Urzędniczka przed sądem za zalepianie ptasich gniazd, „Gazeta” z 09 grudnia 2009 r.; Eliza Kwiatkowska, Nie pozbywajcie się ptaków z miast!, „Gazeta” z 02 lipca 2010 r.).

Zasady przeprowadzania remontów i termomodernizacji w zgodzie z przepisami i z poszanowaniem przyrody

Ponieważ działania administratorów i wykonawców mogą zostać zakwalifikowane jako wykroczenie lub nawet przestępstwo, dlatego niezbędne jest sformalizowanie procedur związanych z pracami remontowymi i termomodernizacyjnymi. Poniżej zostaną zaprezentowane zalecenia opracowane przez Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska.

Zalecenia dla inwestorów i wykonawców

(Rozdział zawiera materiały i instrukcje ze strony Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska www.katowice.rdos.gov.pl zakładka “ochrona przyrody”)

Stosowanie się do poniższych zaleceń pozwala uniknąć przykrych kontaktów z wymiarem sprawiedliwości, ale także niespodziewanego wstrzymania prac remontowych na okres kilku miesięcy - do czasu zakończenia sezonu lęgowego gatunków chronionych. Inwestor/firma wykonująca prace remontowe budynków, w których mogą znajdować się siedliska ptaków chronionych, powinien zgłosić zamiar podjęcia takich prac do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (RDOŚ). Ze względu na słabą znajomość biologii ptaków przez inwestorów i firmy wykonujące remonty, zaleca się obowiązkowo zgłaszać do RDOŚ zamiar podjęcia remontu każdego obiektu, po wcześniejszym uzyskaniu ekspertyzy ornitologicznej. Pozwoli to uniknąć wstrzymania prac remontowych i postępowania sądowego w sytuacji gdy okaże się, że w obiekcie znajdują się siedliska chronionych gatunków ptaków. RDOŚ nie prowadzi listy ornitologów, w związku z czym inwestor/firma winien samodzielnie zlecić wykonanie ekspertyzy ornitologicznej. Najbardziej optymalna jest sytuacja gdy inwestor/firma remontująca zgłasza potrzebę ustalenia czy budynek jest zasiedlony przez chronione gatunki ptaków, rok przed planowanym remontem w okresie kwiecień-czerwiec. Pozwala to na szybkie ustalenie stanu faktycznego, a w razie stwierdzenia występowania siedlisk ptaków ustalenie z wyprzedzeniem, jakie działania należy podjąć i w jakim czasie byłoby możliwe sprawne zaplanowanie i przeprowadzenie remontu. Często informacja o konieczności uzyskania zezwolenia na prowadzenie prac remontowych z RDOŚ dociera do inwestora zbyt późno. W związku z tym zawsze opłaca się jak najszybciej zgłosić zamiar podjęcia remontu do RDOŚ. Daje to szansę na ustalenie rozwiązań kompromisowych i uniknięcie wstrzymania rozpoczętych prac remontowych i postępowania sądowego.

Harmonogram przygotowania obiektu do remontu w sytuacji gdy mogą w nim znajdować się lub znajdują się siedliska chronionych gatunków ptaków

Rok kalendarzowy przed rokiem planowanego remontu

Marzec - ustalenie przewidywanego harmonogramu czasowego remontu w przyszłym roku - ustalenie, czy stropodach budynku będzie ocieplany i jakim rodzajem materiału - jeśli stropodach będzie ocieplany materiałami włączanymi do stropodachu, takimi jak fibra celulozowa, granulaty wełny mineralnej lub granulaty styropianu, to konieczne jest uniemożliwienie ptakom dostępu do stropodachu - zakratowanie otworów wentylacyjnych - ustalenie czy przewiduje się zamknięcie okienek strychowych lub zamknięcie otworów w stropodachu. Jeśli planowane jest zamknięcie dostępu ptaków do stropodachu (na ogół zakratowanie otworów wentylacyjnych), to konieczne będzie podjęcie działań kompensacji przyrodniczej w postaci wywieszenia obok otworów wentylacyjnych skrzynek lęgowych dla ptaków, których liczbę ustali ornitolog, na podstawie oględzin obiektów - uzgodnienie z ornitologiem terminów sprawdzenia obiektu pod kątem występowania siedlisk ptaków.

Kwiecień - zapoznanie ornitologa z zakresem i harmonogramem planowanego remontu obiektu - sprawdzenie obiektu pod kątem występowania siedlisk ptaków, m.in.:

- szczeliny dylatacyjne, szczeliny między płytami, ubytki cegieł, otwory technologiczne, szczeliny za rynnami, szczeliny pod parapetami okiennymi, otwory wentylacyjne w stropodachu, inne otwory do strychów i stropodachu – to miejsca zasiedlane przez wróbla domowego, szpaka, kopciuszka, sikory bogatkę i modraszka, kawkę, gołębia miejskiego, czasami pustułkę;
- półki, gzymsy, duże wnęki, czasami wnęki balkonowe, parapety okien niedostępnych (często są to parapety okien w klatkach schodowych) - to miejsca wybierane na założenie gniazda przez gołębia miejskiego, pustułkę, czasami kosa, sierpówkę i gołębia grzywacza;
- pnącza na elewacji budynku, czasami także niektóre wnęki balkonowe - to miejsca chętnie wybierane przez kosa, sierpówkę, czasami dzwońca, kulczyka, szczygła, makolągwę, muchołówkę szarą, kopciuszka;

Wskazane jest sprawdzenie stropodachów, jeśli jest to tylko możliwe (często nie ma do nich w ogóle dostępu lub są zbyt niskie, by łatwo dokonać

ich przeglądu), natomiast strychy należy sprawdzać bardzo dokładnie, gdyż mogą być zasiedlone przez gołębie miejskie, kopciuszki, wróble, sowy i czasami nietoperze.

Czasami nawet pobieżne zajrzenie przez właz do stropodachu, pozwala na stwierdzenie, że jest on zasiedlony przez gołębie miejskie.

Zdarza się, że ptaki nie mają dostępu do strychu lub stropodachu gdyż są one np. od dawna zamknięte (zamknięte włazy, okienka, otwory w stropodachu), ale po wejściu na dach okazuje się, że w znajdujących się na nim przybudówkach, kominach znajdują się szczeliny niewidoczne z poziomu parteru, umożliwiające wejście do tych pomieszczeń strychowych, a czasami po prostu właz do stropodachu lub strychu znajdujący się na dachu budynku zostanie odsunięty przez silny wiatr, co umożliwi zasiedlenie przez ptaki pomieszczenia strychowego. W takiej sytuacji taki właz można zamknąć dopiero wtedy, gdy mamy pewność, że na strychu lub w stropodachu nie przebywają ptaki i nie znajdują się tam gniazda z jajami lub pisklętami.

Wywiad z użytkownikami obiektu - warto zapytać portierów, pracowników ochrony, mieszkańców czy i jakie ptaki gnieźdzą się w budynku. Co prawda zebrane w ten sposób informacje należy traktować wyłącznie jako wskazówkę. Często osoby te twierdzą, że nie obserwowały tu żadnego ptaka, a w tym samym czasie obserwujemy np. jerzyka wlatującego do stropodachu. Najczęściej jednak informacje takie dostarczają istotnych wskazówek o miejscach, gdzie mogą znajdować się gniazda ptaków. Warto w takich sytuacjach zapytać także o występowanie nietoperzy. Nie wykryjemy ich w ciągu dnia, a mieszkańcy mogą je zobaczyć i usłyszeć w czasie wieczornych spacerów.

Maj

- **w drugiej dekadzie miesiąca** - sprawdzenie, gdzie znajdują się gniazda jaskółek oknówek na elewacji, zarejestrowanie tych miejsc;

- **w trzeciej dekadzie miesiąca** - sprawdzenie, czy obiekt jest zasiedlony przez jerzyki, obserwacja elewacji pół godziny przed zmrokiem i rejestracja liczby jerzyków i miejsc, gdzie usiłują wejść i wchodzić w szczeliny, otwory itp.

Czerwiec

- **trzecia dekada miesiąca** - pół godziny przed zmrokiem liczenie jerzyków krążących wokół budynku oraz rejestracja miejsc, gdzie wchodzić w szczeliny, otwory itp. - ostateczne oszacowanie liczby par lęgowych poszczególnych gatunków ptaków zasiedlających obiekt - jeśli remont miał być wykonywany w okresie lęgowym ptaków - wyznaczenie miejsc

na umieszczenie budek lęgowych na sezon lęgowy, w którym ptaki nie mogłyby zajmować dotychczasowych siedlisk w remontowanym obiekcie - w sytuacji gdy w remontowanym obiekcie planowane jest zniszczenie, także zamknięcie dostępu do dotychczas zajmowanych siedlisk, ustalenie miejsc zamocowania budek lęgowych dla poszczególnych gatunków na obiekcie i w jego sąsiedztwie, np. na sąsiadujących drzewach.

Gniazda oknówek - ten gatunek opisany jest oddzielnie, gdyż jako jedyny buduje gniazda na elewacji obiektów. Jeśli elewacja ma być poddana pracom remontowym, najczęściej konieczne jest usunięcie gniazd. Inwestor powinien wystąpić do RDOŚ o zgodę na usunięcie gniazd. Gniazda należy usunąć jesienią (październik-listopad). Miejsca z gniazdami, to najczęściej wnęki okienne, ściany pod balkonami, jeśli właściciel wyrazi zgodę, powinno się w miejscach gdzie były gniazda, pozostawić/stworzyć chropowatą powierzchnię elewacji umożliwiającą umocowanie gniazda przez oknówki. W miejscach elewacji, gdzie było więcej gniazd razem (kilka - kilkanaście), warto pomyśleć o zabezpieczeniu elewacji przed zabrudzeniem poprzez zamocowanie cienkiej półeczki o szerokości 20 cm i długości, na jakiej były umieszczone gniazda jaskółek. Taką półeczkę można okresowo czyścić (raz na 1-2 lata).

Lipiec - przygotowanie planu remontu z uwzględnieniem siedlisk ptaków. Zakres zabezpieczeń zależy od rozmieszczenia w obiekcie siedlisk ptaków. Jeśli obiekt nie ma żadnych szczelin, nisz, pnączy, w których mogłyby zakładać gniazda ptaki, a jedynym miejscem może być strych lub stropodach, to w sytuacji gdy remont wykonywany jest do końca marca, lub od września, a miejsca te mają pozostać otwarte (jedynie wtedy gdy stropodach nie będzie ocieplany materiałami sypkimi), nie jest konieczne wykonywanie przygotowań do remontu pod kątem występowania siedlisk ptaków. Jednak należy to potwierdzić, gdyż czasami strych lub stropodach może być zasiedlony przez gołębia miejskiego, pójdkę, płomykówkę lub puszczyka - gatunki te mogą przebywać okresie jesienno-zimowym w tych miejscach, a niektóre z nich nawet w lutym przystępować do lęgów. Gdy stropodach będzie ocieplany materiałami sypkimi lub inwestor z góry przewidział w czasie remontu zamknięcie dostępu do strychu lub stropodachu dla ptaków, konieczne jest wywieszenie jeszcze jesienią ustalonej liczby budek lęgowych dla ptaków. W sytuacji gdy w obiekcie znajdują się szczeliny, nisze, pnącza, otwarty strych lub otwory w stropodachu mogące stanowić miejsca lęgowe ptaków, a remont ma być prowadzony w okresie od marca do września, konieczne jest wykonanie szeregu działań przygotowujących obiekt do remontu w okresie jesiennym poprzedzającym rok wykonania remontu, jak:

- powiadomienie użytkowników obiektu o konieczności usunięcia budek dla ptaków, (często wieszane we wnękach balkonowych), usunięcia pnańczy (czasami są na elewacji zewnętrznej budynku, a czasami wewnątrz wnęk balkonowych);
- zamknięcie wszystkich szczelin, nisz i otworów w stropodachu oraz zamknięcie okienek strychowych, także zabezpieczenie kominów wentylacyjnych i zwykłych kominów przed możliwością wchodzenia ptaków;
- wywieszenie budek lęgowych na okolicznych drzewach dla gatunków ptaków, którym nie zamocowano budek na elewacji budynku - najczęściej dotyczy sikory bogatki i modraszki oraz wróbla i szpaków;
- zaplanowanie miejsc umieszczenia budek dla ptaków na elewacji budynku, które pozostaną po zakończeniu remontu;
- wystąpienie do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska z wnioskiem o zgodę na zniszczenie siedlisk chronionych gatunków ptaków i propozycją kompensaty przyrodniczej w postaci budek lęgowych z dokładnym planem ich zamocowania oraz planowanym harmonogramem wieszania budek i prac remontowych.

Jeśli remont musi być wykonany w okresie lęgowym ptaków, co może oznaczać uniemożliwienie im przystąpienia do rozrodu, należy wówczas wystąpić o zgodę na remont w tym okresie wraz z propozycją działań kompensacyjnych w postaci wywieszenia dodatkowych budek lęgowych w odpowiednich siedliskach w sąsiedztwie remontowanego obiektu, wraz z dokładnym planem ich zamocowania oraz planowanym harmonogramem wieszania budek i prac remontowych.

Sierpień - po uzyskaniu decyzji Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska ustalenie harmonogramu przygotowania obiektu do remontu pod kątem wymagań określonych w decyzji RDOŚ, dotyczących zabezpieczenia siedlisk ptaków chronionych.

Wrzesień - jeśli zdecydowano o pozostawieniu otwartych wlotów do stropodachu po remoncie, konieczne jest ustalenie, jak będą wykończone na zewnątrz otwory i jak na całej długości będzie wyglądał przekrój tego otworu. Może to być jedynie otwór w materiale izolacyjnym, wykończony obróbką tynkarską tak, by jego powierzchnia była chropowata i umożliwiła wejście ptaków i nie powodowało to wykruszania się materiału izolacyjnego. Nie może to być gładka rurka. Jeśli ze względów technologicznych zaplanowano że będą to rurki, muszą mieć one chropowatą wewnętrzną powierzchnię.

Październik-listopad - jeśli ma być odnawiana cała elewacja obiektu, to podczas wykonywania prac termomodernizacyjnych należy w okresie jesiennym:

- usunąć wszystkie pnącza z elewacji obiektu;
- usunąć gniazda oknówek;
- zamknąć wszystkie szczeliny, otwory, nisze, które w czasie remontu zostaną zamknięte lub pokryte materiałami izolacyjnymi. W ten sposób uniemożliwi się przystąpienie do lęgów ptaków, które mogłyby w roku przeprowadzania remontu zająć te miejsca w okresie lęgowym i spowodować wstrzymanie prac remontowych na okres rozrodu;
- właściciele pomieszczeń, mieszkań w remontowanym obiekcie powinni usunąć z wnętrza balkonowych pnącza, budki dla ptaków, tak by nie stwarzać możliwości do lęgów w roku w którym ma być wykonywany remont;
- wywiesić budki lęgowe zaplanowane do umieszczenia na okolicznych drzewach oraz budki stanowiące kompensatę przyrodniczą na sezon wykonywania remontu, które powinny być umieszczone na okolicznych budynkach.

Jeżeli RDOŚ wyraził zgodę na wykonanie remontu w okresie lęgowym ptaków, a po remoncie mają pozostać miejsca lęgowe ptaków, jak otwory wentylacyjne do stropodachów, wnęki itp., konieczne jest w okresie jesiennym (październik-listopad) zamknięcie tych miejsc, tak by uniemożliwić im przystąpienie do lęgów, co mogłoby spowodować wstrzymanie prac remontowych do zakończenia rozrodu ptaków.

Jeśli planowane jest ocieplenie stropodachu materiałami sypkimi (fibra celulozowa, granulaty wełny mineralnej, granulaty styropianu) wtedy konieczne jest zamknięcie (zakratowanie) na stałe otworów w stropodachu. Należy zamknąć otwory jeszcze jesienią (październik-listopad) i jednocześnie zaplanować miejsca wywieszenia budek lęgowych w sąsiedztwie zamkniętych otworów w ilości określonej na podstawie ekspertyzy ornitologicznej.

Rok wykonywania remontu

Jeśli w czasie prac przygotowawczych do remontu obiektu następuje odsłonięcie niektórych części elewacji, zabezpieczeń płyt osłonowych i innych instalacji, w wyniku czego pojawiają się nowe otwory, szczeliny, wnęki, to należy je jak najszybciej po odsłonięciu wypełnić lub tak zabezpieczyć, by nie było możliwe wejście ptaków i nietoperzy. Miejsca takie są szczególnie niebezpieczne i mogą się przyczynić do śmierci wielu ptaków.

Okres wykonywania remontu

Budki należy zamocować zgodnie z przygotowanym planem ich rozmieszczenia. Powinny mieć zamknięty dostęp, a otworzyć je winno się

dopiero w momencie kończenia remontu, gdy ściągane są rusztowania. To samo dotyczy pozostawionego dostępu do stropodachu. Otwory w stropodachu, które pozostaną otwarte dla ptaków, powinny być odpowiednio przygotowane. W przypadku prac termomodernizacyjnych wskazane jest, by otwór prowadzący do stropodachu wykonany w płycie styropianowej lub innym materiale izolacyjnym był otynkowany, tak by w przyszłości jego ścianki nie ulegały niszczeniu przez wchodzące przezeń ptaki. Jeśli inwestor zdecydował się założyć kratki osłonowe na otwory wentylacyjne stropodachu, to w kratkach tych powinien znajdować się standardowy otwór o średnicy 4 cm lub szczelina 4x5 cm.

Pozostawione otwory powinny mieć na całej swojej długości chropowatą powierzchnię, by ptaki mogły się w nich poruszać. W sytuacji gdy kratka zabezpieczająca otwór połączona jest z rurką plastikową prowadzącą (przez materiał ocieplający) do otworu w płycie prefabrykowanej stropodachu, to rurka ta musi mieć chropowatą powierzchnię wewnętrzną poprzez naniesienie kleju tynkarskiego lub inne działania trwale nadające powierzchni chropowatość. Pozostawienie gładkiej rurki uniemożliwiłoby ptakom dostanie się do stropodachu.

W sytuacji gdy harmonogram prac remontowych zakłada ukończenie prac remontowych na najwyższych kondygnacjach przed sezonem lęgowym, a dalsze prace prowadzone są jeszcze w sezonie lęgowym, to siatki osłonowe używane często na rusztowaniach, należy zdjąć, tak by umożliwić ptakom swobodny dołot do nisz gniazdowych, budek lęgowych i otworów w stropodachu. Ponadto ptaki dolatujące do budynku często zaplątują się w te siatki, uszkadzając upierzenie. W przypadku jerzyków może to oznaczać całkowitą utratę lotności. Ptak, który znajdzie się na ziemi, padnie od razu ofiarą drapieżników, w pierwszym rzędzie kotów i psów.

Budki na elewacji

Budki powinny być umieszczone pod występem (okapem) krawędzi dachu i wpuszczone w materiał ocieplający. Nie powinno się wieszać budek na zewnętrznej warstwie elewacji (bez wpuszczania w materiał ocieplający), ponieważ wieszane zwykle blisko górnej krawędzi elewacji (ok. IV-XI piętra budynku) w razie częściowej destrukcji mogą stanowić niebezpieczeństwo dla użytkowników obiektu. Budki mogą być zamocowane na gładkiej ścianie (bez wpuszczania) jedynie na niskich przybudówkach, rzędach kominów wentylacyjnych itp. obiektach znajdujących się zwykle na dachach. Budki mogą być pokryte takim samym tynkiem jak otaczająca je elewacja.

Gatunki ptaków występujące i gniazdujące w pobliżu człowieka

Człowiek od wieków przekształca środowisko wokół siebie. Nie zawsze niesie to za sobą całkowicie negatywne skutki, np. powstałe po wycięciu lasów łąki stanowią dzisiaj wyjątkowo cenne, półnaturalne ekosystemy pozytywnie wpływające na bioróżnorodność. Ich istnienie stanowi w wielu wypadkach o być, albo nie być, szeregu rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Nieco inaczej wygląda to w przypadku terenów zurbanizowanych. Tutaj możemy mówić wręcz o tworze sztucznym, ukształtowanym całkowicie ludzką ręką tak, aby spełniać określone wymagania mieszkańców miast i wsi. To swoistego rodzaju wyzwanie dla zwierząt. Budynki, obejścia gospodarskie, osiedla, ulice, tereny przemysłowe to nowe nisze ekologiczne, często niezwykle atrakcyjne, ze względu na bezpieczeństwo, zasobność pokarmową, dogodność do wychowywania młodych. Tak tereny te postrzega coraz większa liczba ssaków i ptaków. W wypadku ptaków prowadzi to często do zmian w zachowaniu, sposobach szukania kryjówek, miejsc odbywania lęgów, korzystania z nowych zasobów pokarmowych itp. Proces synantropizacji, i nieco późniejszej synurbizacji, trwa od bardzo dawna. Niektóre gatunki ptaków są związane z człowiekiem od dziesiątków, setek, a nawet tysięcy lat np. gołąb, wróbel. Inne przystosowały się do życia na terenach zurbanizowanych stosunkowo niedawno np. pustułka. Proces ten jest ciągle żywy. Coraz to nowe ptaki podejmują, zazwyczaj udane, próby skolonizowania osiedli ludzkich, znajdując w nich korzystne warunki do życia. Bliskość człowieka jest czynnikiem przynoszącym dla gatunku więcej korzyści niż strat.

Poniżej opisano ptaki wykorzystujące regularnie lub mogące często wykorzystywać budynki, konstrukcje i środowiska stworzone przez człowieka jako miejsca lęgowe. Przystępując do prac budowlanych czy termomodernizacyjnych należy zwrócić uwagę przede wszystkim na występowanie tych właśnie gatunków. Poniższa lista nie jest jednak zamknięta – ptaki stale potrafią zaskakiwać i nawet gatunki, których nie spodziewalibyśmy się, mogą zawitać okazjonalnie „pod strzechy”. Miejsca wybierane przez ptaki na założenie gniazd bywają coraz bardziej zaskakujące, co świadczy o ciągłości procesu synantropizacji, a plastyczność ptaków w wyborze miejsca gniazdowania jest niemal nieograniczona. Nie zawsze obecność ptaków jest pożądana, a czasem może być wręcz niebezpieczna. Gniazda gołębi na elewacjach zabytkowych budynków skutecznie prowadzą do ich niszczenia. Nadmiar naniesionego materiału gniazdowego na strych lub do wnętrza komina przez kawki zagraża pożarem. W takich wypadkach powinniśmy być przewidujący

i zabezpieczyć takie miejsca przed dostępem ptaków zanim rozpocznie się sezon lęgowy. Odpowiednie kratki we wlotach kominów czy kolce na gzymsach pozwalają skutecznie uniknąć obecności skrzydlatych sąsiadów. Jednak takie postępowanie to ostateczność. Podobnie w wypadku wszelkich prac prowadzonych w sezonie lęgowym na elewacjach. Powinny być one poprzedzone odpowiednim postępowaniem. Tylko bezpośrednia obserwacja poparta odpowiednim zasobem wiedzy pozwoli nam odpowiedzieć na pytanie, czy wykonując prace nie przyczynimy się do stworzenia zagrożenia, ograniczenia przestrzeni życiowej a nawet śmierci ptaków. A jeśli tego nie da się uniknąć pozwoli na wybranie drogi jak najmniej szkodzącej ptakom i zastosowanie rozwiązań pozwalających skutecznie zrekompensować powstałą szkodę.

Ptaki stanowią nierozdzielny fragment otaczającego nas środowiska. Zarówno te pospolite (np. wróble i sikory) jak i rzadkie (np. sowy), żyją w naszym pobliżu, wychowują pisklęta, borykają się z zimowymi mrozami. Na co dzień muszą radzić sobie z wieloma niebezpieczeństwami w postaci drapieżników, niedoborów pokarmu, niepogody. Nie dodawajmy do tej listy człowieka, jako dodatkowego zagrożenia! W sztucznym, stworzonym przez nas świecie z cegły i betonu, starajmy się pomóc zaaklimatyzować wszelkim formom przyrody. Tak, aby każdej wiosny, wśród miejskiego hałasu móc usłyszeć poranny śpiew ptaków np. kosa.

Gatunki ptaków - opis

Bocian biały *Ciconia ciconia*

Rozpoznawanie. Duży ptak, znany wszystkim i łatwy do rozpoznania. Charakterystyczne białoczarne upierzenie. U dorosłych ptaków dziób i nogi jaskrawoczerwone, a u młodych szaroczerwonawe.

Środowisko występowania. Tereny rolnicze, zwykle w pobliżu osiedli ludzkich, dolin rzecznych i wilgotnych łąk.

Okres lęgowy i gniazdo. Ptaki przylatują w marcu i od razu przystępują do budowy lub naprawy istniejącego gniazda, które może być użytkowane przez wiele kolejnych lat.

Zlokalizowane jest zwykle pośród osiedli lub w ich pobliżu. Często gniazduje na dachach, kominach i słupach elektrycznych oraz na drzewach wśród zabudowy. Gniazdo jest zbudowane z ułożonych warstwowo gałęzi z wyściółką z traw, słomy, szmat i sznurków (które są zagrożeniem dla zaplątujących się w nie piskląt). Nadbudowywane co rok może osiągać znaczne rozmiary (średnica do 1,5 m) i wagę (kilkaset kilogramów). Młode opuszczają gniazdo do końca lipca.

Zastępcze miejsce lęgowe. Stosowane są platformy, które mają ułatwić bocianom posadowienie gniazda i zapobiec jego spadaniu.

Uciążliwość dla człowieka. Podstawowym problemem są duże ilości odchodów, które ptaki „wystrzelują” dookoła gniazda. Poza nieestetycznym wyglądem żrące odchody mogą niszczyć blaszane dachy. Gniazda umieszczone na słupach trakcji elektrycznej stwarzają ryzyko powstania zwarć i uszkodzeń trakcji.

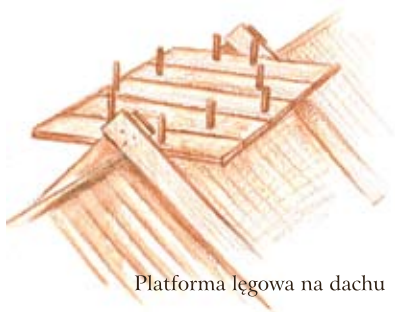
Dodatkowe informacje. W ostatnim stuleciu bocian biały zmniejszył

Bocian biały (P.S.)

Platforma lęgowa na słupie energetycznym (M.K.)

Platforma lęgowa na dachu

liczebność w wielu krajach Europy, w tym w Polsce. Za podstawową tego przyczynę uważa się zmiany w rolnictwie, stosowanie środków chemicznych i osuszanie terenów podmokłych, zwłaszcza łąk stanowiących główne środowisko żerowania bocianów białych. Bocian czarny *Ciconia nigra* – bliski krewniak bociana białego - jest gatunkiem rzadko spotykanym w pobliżu osiedli ludzkich. Jest płochliwy, gnieździ się w lasach, czasem może żerować nad brzegami zbiorników wodnych i rzek w pobliżu terenów zurbanizowanych.

Krzyżówka *Anas platyrhynchos*

Rozpoznawanie. Jedyna z dzikich kaczek gniazdująca pośród osiedli ludzkich. W okresie lęgowym samiec barwnie upierzony, o błyszczącej zielonej głowie, białej obrączce szyjnej, brązowej piersi, popielato-brązowym tułowiu i skrzydłach. Samica jednolicie brązowa. Ogon u obu płci biały, a na skrzydle granatowe, błyszczące, biało obrzeżone lusterko. Głos samicy wydawany w zaniepokojeniu to głośne kwakanie.

Krzyżówka - samiec (P.S.)

Środowisko występowania. Na terenach zurbanizowanych występuje przy zbiornikach wodnych (nawet małych przydomowych oczkach) i ciekach (rowach).

Okres lęgowy i gniazdo. Okres lęgowy od kwietnia do lipca. Gniazdo zbudowane z traw i liści, wyścielone miękkim puchem, może być usytuowane (czasem z dala wody) na ziemi pośród roślinności lub w podwyższonym miejscu, np. w przestronnej dziupli. Czasem może być umieszczone we wnękach budynków, donicach, rynnach, rurach czy innych zakamarkach. Jaja wielkości kurzych o zielonkawoszarym zabarwieniu w liczbie nawet 15. Pisklęta opuszczają gniazda

Krzyżówka - samica na gnieździe (M.R.)

umieszczone wyżej, wyskakując z nich tuż po wykluciu, a samica prowadzi je do najbliższej wody.

Zastępcze miejsce lęgowe. Krzyżówka wykorzystuje odpowiedniej wielkości skrzynki lęgowe i kosze umieszczone w pobliżu wody.

Uciążliwość dla człowieka. Ptaki nie są uciążliwe dla człowieka. Samice prowadzące

Budka lęgowa dla krzyżówki

młode nie zwracają uwagi na ludzi i znane są przypadki, kiedy wędrujące kaczki zatrzymywały ruch uliczny.

Dodatkowe informacje. Krzyżówka jest protoplastą kaczek domowych. Gatunek łowny. Synantropizacja gatunku nasila się w ciągu ostatnich dziesięcioleci, głównie za przyczyną dokarmiania krzyżówek przez ludzi.

Pustułka *Falco tinnunculus*

Rozpoznawanie. Najliczniejszy polski sokół i najczęściej spotykany na terenach zurbanizowanych ptak szponiasty. Wielkości gołębia, o smukłej sylwetce, długich zaostzonych skrzydłach i długim ogonie. Ubarwienie samicy i młodych w tonacji brązowej z czarnymi plamkami, z kolei u samców wierzch skrzydeł i grzbiet rdzawy, a głowa i ogon szaroniebieskie. Polujące ptaki przesiadują na słupach, liniach elektrycznych i wierzchołkach drzew lub zawisają w powietrzu trzepocząc skrzydłami. Tokując w pobliżu miejsc lęgowych, ptaki odzywają się przenikliwym „ki-ki-ki-ki-ki-ki...”.

Środowisko występowania. Głównymi terenami łowieckimi gatunku są obszary rolnicze, gdzie pustułki polują na gryzonie. Na obszarze miasta mogą polować na drobne ptaki. Terenami lęgowymi są miejscowości, zadrzewienia i obrzeża lasów.

Okres lęgowy i gniazdo. Okres lęgowy trwa od kwietnia do połowy lipca. Gniazduje wysoko we wnękach budynków, na wieżach kościelnych, na szerokich gzymsach, w otworach wentylacyjnych stropodachów, a nawet w skrzynkach na kwiaty na balkonach. Gniazdo to zwykle wygrzebany dołek z bardzo skąpą wyściółką. Składa od 2 do 6 brązowych z plamami i niemal kulistych jaj.

Zastępcze miejsce lęgowe. Pustułki chętnie korzystają z odpowiednio wywieszonych skrzynek lęgowych o prostej konstrukcji.

Uciążliwość dla człowieka. Odchody ptaków zwykle brudzą ściany budynków przy otworze wlotowym do gniazda – łatwo po tym

Pustułka w locie (M.R.)

Piskłeta pustułki w otworze stropodachu (K.D.)

Pustułka - samiec
z upolowanym nornikiem
(P.S.)

Skrzynka lęgowa dla pustulki

poznać, gdzie znajdują się zajęte gniazda. Zanieczyszczeniem są też wypływki (niestrawione części pokarmu), jednak łatwo je posprzątać.

Dodatkowe informacje. Większość ptaków na obszarach rolniczych zimą opuszcza tereny lęgowe, w miastach często zimują w pobliżu miejsc lęgowych. Pustulki zimują także na drzewach w starych gniazdach innych ptaków, np. gawronów.

Sokół wędrowny *Falco peregrinus*

Rozpoznawanie. Jeden z rzadszych ptaków szponiastych. Masywny sokół dwukrotnie większy od pustulki. Ubarwienie wierzchu ciała stalowoszare, spód jasny, gęsto prążkowany, głowa czarna, a na policzku charakterystyczny czarny szeroki wąs. Młode ptaki wierzchu ciała mają brunatny, a na spodzie zamiast poprzecznych prążków mają podłużne kreskowanie.

Środowisko występowania. W Polsce gniazduje na terenach miejskich od końca XX wieku, lecz nadal jest skrajnie rzadki.

Okres lęgowy i gniazdo. Okres lęgowy od marca do końca czerwca. Gniazduje bardzo wysoko we wnękach i otworach budynków, również na wysokich kominach. Gniazdo bez wyściółki. Składa od 2 do 4 brązowych, plamistych jaj. Młode wylatują z gniazda w wieku 40 dni.

Zastępcze miejsce lęgowe. Skrzynki lęgowe podobne jak dla pustulki, jednak większe.

Uciążliwość dla człowieka. Z racji rzadkości występowania nie jest uciążliwy, a występując w miastach, sprzyja człowiekowi (przyczynia się do ograniczania liczebności gołębi miejskich).

Dodatkowe informacje. W XX wieku gatunek ten wyginął na terenie kraju głównie z powodu stosowania rolniczych środków chemicznych. Obecnie w wyniku reintrodukcji prowadzonych od 1990 r. przywrócony został przyrodzie. Nie udało się jak dotychczas odbudować populacji nadrzewnej, gniazdującej w starych gniazdach innych ptaków. Niemal wszystkie sokoły wędrowne gniazdują na budynkach.

Sokół wędrowny w locie (P.S.)

Gołąb domowy *Columba livia* forma *urbana*

Rozpoznawanie. Znany powszechnie pospolity ptak występujący na terenach zabudowanych. Zmienność ubarwienia bardzo duża w wyniku krzyżowania się różnych ras. Zwykle występuje i gniazduje stadnie.

Środowisko występowania. Wybitnie synantropijny – występuje głównie w pobliżu człowieka.

Okres lęgowy i gniazdo. Zwykle do lęgów przystępuje wiosną i latem, jednak w dużych miastach może składać jaja nawet zimą i wyprowadzać kilka lęgów w roku. Gniazda buduje z drobnych patyków, traw, śmieci. Posadowione mogą być wszędzie, gdzie tylko znajdzie wystarczającą ilość miejsca – na gzymsach, balkonach, niszach, pod okapami dachów, na przęsłach mostów, w otworach wentylacyjnych i w kominach. Zimą często gniazduje na nagrzewnicach usytuowanych nad wejściami do sklepów. Składa od 1 do 2 białych jaj.

Gołębie domowe (M.R.)

Gołębie domowe - stado w locie (M.R.)

Zastępcze miejsce lęgowe.

Przy plastyczności w wyborze miejsca na gniazdo nie stosuje się dla niego tworzenia dodatkowych miejsc lęgowych. Wprost przeciwnie – czynione są starania, aby uniemożliwić ptakom gniazdowanie.

Uciążliwość dla człowieka.

Gatunek bardzo uciążliwy na terenach miejskich, gdzie

występuje w znacznych zagęszczeniach. Głównym problemem są odchody. Nie mniej kłopotliwe jest gromadzenie znacznych ilości materiału gniazdowego na budynkach.

Dodatkowe informacje. Gołąb domowy wywodzi się od dzikiego gołębia skalnego – część populacji (ok. 10%) zachowała ubarwienie charakterystyczne dla swego protoplasty.

Gniazda gołębi na źle zabezpieczonym gzymsie - kolce (P.S.)

Sierpówka *Streptopelia decaocto*

Rozpoznawanie. Smuklejsza i nieco mniejsza od gołębia domowego. Ubarwienie całego ciała beżowoszare, czarne końce skrzydeł, biały skraj ogona i charakterystyczny, wąski czarno-biały „sierp” na karku. Tokujące ptaki odzywają się powtarzanym monotonnie: „ghu-huuu-hu”, także podczas lotów tokowych na rozpostartych skrzydłach.

Środowiskowystępowania.

Występuje w pobliżu człowieka na terenach zabudowanych i wśród zieleni miejskiej.

Okres lęgowy i gniazdo.

Przeważnie 2-3 lęgi w roku od marca do sierpnia. W zniesieniu jedno lub dwa białe jaja. Gniazdo bardzo słabo rozbudowane, zwykle z kilkunastu drobnych patyków. Gniazduje na drzewach i krzewach, ale dość często również na konstrukcjach, we wnękach domów, na balkonach, a nawet parapetach.

Zastępcze miejsce lęgowe. Można stosować proste otwarte skrzynki lęgowe.

Uciążliwość dla człowieka. Zanieczyszczanie odchodami, szczególnie zimą, kiedy ptaki przesiadują w większych stadach.

Dodatkowe informacje. Sierpówka to gatunek pochodzący z pld. Azji, który w połowie XX w. skolonizował niemal całą Europę. Zimą sierpówki mogą tworzyć stada liczące kilkadziesiąt osobników.

Sierpówka (M.R.)

Grzywacz *Columba palumbus*

Rozpoznawanie. Większy i masywniejszy od gołębia domowego, z którym bywa mylony. Rozpoznawalny po białych pasach na skrzydłach i białej plamie z zielonkawo błyszczącym tłem na szyi. Odzywa się powtarzanym chrapliwym grucaniem: „ghhrruu-dha-dhuu-huhu”.

Środowiskowystępowania.

Grzywacz jest gołębiem leśnym, który w ostatnich kilkadziesiąt latach skolonizował miasta, tworząc w nich coraz liczniejsze populacje. Najczęściej występuje w miejskich parkach.

Grzywacz (M.R.)

Okres lęgowy i gniazdo. Przeważnie 2 lęgi w roku od kwietnia do czerwca. W zniesieniu dwa białe jaja. Gniazdo z drobnych gałązek tworzących luźną warstwę. Gniazduje zwykle na drzewach i krzewach (nawet nisko nad ziemią), ale ostatnio coraz częściej na budynkach i konstrukcjach.

Zastępcze miejsce lęgowe. Nie stosuje się.

Uciążliwość dla człowieka. Zanieczyszczanie odchodami, jednak w porównaniu z poprzednimi gatunkami gołębi najmniej uciążliwy. Może powodować niewielkie szkody w rolnictwie, żerując stadnie w zbożach.

Dodatkowe informacje. Gatunek wędrowny, ale zdarzają się przypadki zimowania w miastach. Łowny.

Płomykówka *Tyto alba*

Rozpoznawanie. Rzadko występująca w miastach sowa wielkości gołębia o smukłej sylwetce i jasnym upierzeniu. Charakterystyczną dla niej cechą jest biała szlara wokół czarnych oczu, przypominająca kształtem serce. Upierzenie wierzchu ciała popielate, spodu żółtawe w różnych odcieniach. W miejscach lęgowych nocami można usłyszeć jej nawoływanie: chrapanie i różnego rodzaju skrzeczenia, niepodobne do głosów innych sów.

Środowisko występowania. Sowa ściśle związana z terenami zamieszkałymi przez człowieka, przy czym preferuje krajobraz rolniczy o dużej mozaice upraw. Poluje na obszarach otwartych, głównie na polach i łąkach. W miastach zamieszkuje osiedla sąsiadujące z takimi terenami.

Okres lęgowy i gniazdo. Okres lęgowy rozpoczyna się w kwietniu i może trwać aż do późnej jesieni. Zwykle wyprowadza jeden lęg w roku. Kolejne mogą pojawić się w latach wyjątkowej obfitości pokarmu w postaci gryzoni. Od zasobności pokarmu uzależniona

Ślady występowania płomykówki
- wypluwki, odchody i pióra (P.S.)

jest liczba zniesionych jaj. Miejscami lęgowymi oraz spoczynku są budynki, bardzo często strychy kościołów, kaplic czy dzwonnicy, a także gołębniki, stajnie, stodoły, magazyny. W miastach wykorzystuje otwory wentylacyjne w blokach. Płomykówka, podobnie jak inne sowy, nie buduje gniazda. Białe jaja są składane bezpośrednio na podłożu w

zaczynnym i często ciemnym zakamarku strychu. Jest bardzo przywiązana do miejsca lęgowego, które może być przez lata wykorzystywane przez kolejne pokolenia sów.

Zastępcze miejsca lęgowe. Płomykówki mogą gniazdować w specjalnie dla nich konstruowanych skrzynkach lęgowych, umieszczonych wewnątrz budynków, z wlotem od zewnątrz. Mogą być one zaopatrzone w ciemny korytarz („rękaw”) uniemożliwiający skorzystanie ze skrzynki innym ptakom np. gołębiom czy kawkom.

Skrzynka lęgowa dla płomykówki

Uciążliwość dla człowieka. W miejscach gniazdowych i spoczynkowych, zwłaszcza wykorzystywanych przez sowy przez szereg lat, dochodzi do gromadzenia się dużych ilości wypluwek i odchodów.

Dodatkowe informacje. Płomykówki mogą gniazdować w gołębnikach wraz z gołębiami. Nie stwierdzano wówczas agresji sów wobec stałych lokatorów gołębnika. W ostatnich latach w skutek zaniku miejsc dogodnych do gniazdowania płomykówka wykazuje w Polsce spadek liczebności.

Pójdźka *Athene noctua*

Rozpoznawanie. Niewielka sowa, mniejsza od gołębia, o krępej sylwetce i zaokrąglonych w locie skrzydłach. Oczy żółte. Często daje się obserwować w dzień, zwłaszcza przed zachodem słońca, siedząc na słupach lub dachach. Zaniepokojona wykonuje charakterystyczne dygnięcia całym ciałem i kiwa głową na boki. Upierzenie w kolorze brązowym z białymi plamami. Wokół miejsca lęgowego sowy wiosną intensywnie odzywają się, wykorzystując szeroką gamę głosów.

Pójdźka (K.D.)

Środowisko występowania. Pójdźka zasiedla tereny rolnicze oraz miasta. Jej obecności sprzyja utrzymywanie niskiej roślinności trawiastej, ułatwiające chwytanie zdobyczy. Kiedyś rolę tę pełniły pastwiska, obecnie pójdźki wykorzystują łąki, pola, polne drogi, a także wykaszane trawniki wokół domów i na osiedlach. Zimą pójdźki mogą polować na gryzonie wewnątrz budynków np. magazynów ziarna.

Okres lęgowy i gniazdo.

Okres lęgowy pójdźki trwa od kwietnia do sierpnia.

Pierwotnie gniazdowała głównie w dziuplach drzew, często głowiastych wierzb. Obecnie większość lęgów odnajdywana jest w budynkach. Sowy wykorzystują do złożenia jaj różnego rodzaju szczeliny w murach, przestrzenie w stropodachach, otwory wentylacyjne. Gniazdują zarówno w domach jednorodzinnych, jak i niskich blokach, a także innych obiektach. W gnieździe możemy odnaleźć jaja w kolorze białym zaokrąglone na obu końcach.

Zastępcze miejsce lęgowe. Pójdźki zajmują skrzynki lęgowe przygotowane specjalnie dla nich w postaci poziomych skrzyń,

a także zwykłe skrzynki dla ptaków o odpowiednio dużym otworze.

Uciążliwość dla człowieka. Zarówno dorosłe ptaki, jak i młode mogą być wiosną i latem uciążliwe nocami z powodu swojej aktywności głosowej.

Dodatkowe informacje. Obecnie pójdźka należy do najbardziej zagrożonych wymarciem sów w Europie, w tym w Polsce. Powody nie do końca są rozpoznane, jednak zapewne przyczyniają się do tego zmiany w sposobach upraw, chemizacja środowiska, wzrost liczebności średnich drapieżników, np. kuny domowej.

Pójdźka (K.D.)

Pisklę pójdźki (P.S.)

Skrzynka lęgowa dla pójdźki

Puszczyk *Strix aluco*

Rozpoznawanie. Sowa większa od gołębia, najczęściej spotykana i słyszana nocą. Upierzenie w odcieniach brązów lub szarości (w Polsce występują dwie formy barwne). Oczy czarne. Na głowie brak pęczków piór, tzw. uszu. W locie widoczne skrzydła półokrągło zakończone. W pobliżu miejsca lęgowego, a także miejsc dziennego odpoczynku spotyka się nagromadzone wypluwki. Głos samca to powszechnie znane dwuczłonowe pohukiwanie „huh-huhuhuhuuuu”. Samica odzywa się skrzeczącym „kiwit”.

Środowisko występowania. Puszczyk związany jest ze starszymi zadrzewieniami, w których występują drzewa z obszernymi dziuplami. Są to w głównej mierze lasy liściaste i mieszane, ale także cmentarze, parki, aleje przydrożne, sady. Poluje zarówno pośród drzew, jak i na terenach otwartych.

Okres lęgowy i gniazdo. Okres lęgowy puszczyka trwa od lutego do lipca, w miastach zdarzają się lęgi już w grudniu. Jaja w kolorze białym składane są najczęściej w dziupli, ale zdarzają się przypadki gniazdowania w budynkach, szczególnie opuszczonych. Wówczas puszczyki korzystają z kominów, otworów wentylacyjnych lub strychów. Ptaki wysiadują jaja przez okres około miesiąca, przez kolejny miesiąc pisklęta przebywają w gnieździe. Następnie opuszczają je, trzymając się jednak w jego pobliżu przez około dwóch miesięcy, karmione przez rodziców.

Zastępcze miejsce lęgowe. Puszczyk chętnie zajmuje wywieszone dla niego skrzynki lęgowe w miejscach, gdzie występują zasobne w pokarm siedliska, np. w miejskich parkach.

Uciążliwość dla człowieka. W miejscach odbywania lęgów nieco uciążliwe mogą być nawoływania piskląt, żebzących o pokarm.

Dodatkowe informacje. Nie należy wieszać skrzynek lęgowych z przeznaczeniem dla puszczyka w miejscach, gdzie występują inne

Puszczyk (P.S.)

Puszczyk (P.S.)

Skrzynka lęgowa dla puszczyka (P.S.)

Jaja puszczyka w skrzynce (P.S.)

Pisklęta puszczyka (P.S.)

gatunki sów. Stanowi on dla nich zagrożenie i może wyprzeć mniejsze sowy z zajmowanych przez nie stanowisk. Innym gatunkiem sowy występującym na terenach zurbanizowanych jest uszatka *Asio otus*. Składa ona jaja w starych gniazdach innych ptaków, np. srok, gawronów. Od puszczyka różni się kolorem oczu (pomarańczowe) i obecnością na głowie kępek piór przypominających uszy. Jest bardzo pożyteczna – żywi się niemal wyłącznie gryzoniami.

Jerzyk *Apus apus*

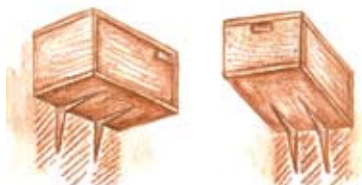
Rozpoznawanie. Często mylony z jaskółkami ptak o długich, sierpowatych skrzydłach. Lot dynamiczny, na dużej wysokości, z częstymi zwrotami i wzajemnymi pościgami ptaków. Upierzenie w kolorze czekoladowo-czarnym z jaśniejszą plamką na podbródku.

Środowisko występowania. Gatunek synantropijny spotykany przede wszystkim w miastach.

Okres lęgowy i gniazdo. Jerzyki stosunkowo późno (pod koniec kwietnia) powracają z zimowisk. Sezon lęgowy trwa od maja do lipca. Na miejsca lęgowe wykorzystywane są wszelkiego rodzaju szczeliny w elewacjach i dachach, w tym otwory wentylacyjne, nawet o niewielkiej średnicy. Jerzyki gniazdują kolonijnie, najchętniej na

Jerzyk (M.R.)

Skrzynki lęgowe dla jerzyka

dużych wysokościach, np. w ścianach wieżowców, jednak z braku takich miejsc mogą wykorzystywać nawet pojedyncze otwory w niższych budynkach.

Zastępcze miejsca lęgowe. Jerzyki zasiedlają wiszące na elewacjach budynków skrzynki lęgowe o otworach

Stado jerzyków w locie (M.R.)

wlotowych o odpowiedniej średnicy. Istotnym warunkiem jest wywieszenie ich na dużej wysokości, tak aby bezpośrednio pod skrzynką znajdowała się co najmniej kilkumetrowa, wolna przestrzeń.

Uciążliwość dla człowieka. Gatunek nieuciążliwy dla człowieka.

Dodatkowe informacje. Wszelkiego rodzaju prace termoizolacyjne na budynkach, w których gniazdują jerzyki powinny być przeprowadzane w okresie wrzesień - luty. W ich planowaniu winno się przewidzieć rekompensatę dla ptaków w postaci skrzynek lęgowych na elewacji. Prace termomodernizacyjne w miastach, nie respektujące zasad ochrony przyrody, doprowadziły w ciągu kilku ostatnich lat, do gwałtownego spadku liczebności jerzyków.

Dudek *Upupa epops*

Rozpoznawanie. Łatwo rozpoznawalny po czubie na głowie, który stroszy w zaniepokojeniu. Górna część ciała pomarańczowa, skrzydła i ogon kontrastowo biało-czarno ubarwione. W locie kontrastowe ubarwienie jeszcze lepiej widoczne. Odzywa się powtarzanym, miękkim „up-up-up-up-up...”.

Środowisko występowania. Zamieszkuje tereny rolnicze z łąkami, zadrzewieniami, często na obrzeżach osiedli ludzkich.

Okres lęgowy i gniazdo.

Gniazdo prawie bez materiału – niewielka ilość trawy. Zwykle do 2 m nad ziemią w dziupli drzewa, wnęce muru, otworze w budynku czy stosie kamieni. Często zasiedla budynki opuszczone lub w budowie. W pierwszej połowie maja składa od 5 do 7 zielonoszarych jaj.

Zastępcze miejsce lęgowe. Stosuje się większe skrzynki lęgowe o średnicy otworu wlotowego 8,5 cm.

Uciążliwość dla człowieka. Raczej nieuciążliwy. Młode ptaki w odruchu obronnym wydalają silnie cuchnącą ciecz i często w pobliżu

Dudek - gniazdo w stercie kamieni (P.S.)

gniazda czuć nieprzyjemny zapach. Bardzo pożyteczny – łowi turkucie podjadki i pędraki, które są szkodnikami upraw.

Dodatkowe informacje. Gatunek wędrowny, przylatuje na przełomie kwietnia i maja, a odlatuje w sierpniu i wrześniu.

Oknówka *Delichon urbica*

Rozpoznawanie. Jaskółka o stosunkowo krótkich i szerokich skrzydłach oraz niewielkim wycięciu w ogonie. Z daleka w locie dobrze widoczny biały kuper oraz spód ciała. Wierzch skrzydeł granatowoczarny.

Środowisko występowania. Tereny zurbanizowane, wsie o zwartej zabudowie i miasta.

Okres lęgowy i gniazdo. Sezon lęgowy dla oknówek trwa od maja do sierpnia. W jego trakcie mogą wyprowadzić do trzech lęgów. Gniazdo usytuowane jest na zewnątrz budynków, często w narożnikach okien, pod balkonami, gzymsami. Czasami również wykorzystywane są inne konstrukcje, np. mosty. Oknówki zakładają gniazda

kolonijnie. Do ich budowy służy im błoto, z którego tworzą zamkniętą półkulę przylepioną do powały i ściany budynku. Otwór wlotowy jest stosunkowo niewielki. Oknówka składa od 3 do 5 białych jaj.

Zastępcze miejsca lęgowe. W celu pomocy osiedleniu się oknówek wykorzystuje się niekiedy sztuczne gniazda wywieszane w odpowiednich miejscach. Ważną rolę może pełnić również tworzenie lub pozostawianie błotnistych kałuż umożliwiających jaskółkom zbieranie budulca na gniazdo.

Uciążliwość dla człowieka. Pod gniazdami gromadzi się kał piskląt (problem łatwo rozwiązać montując na stałe lub okresowo na czas lęgu deseczkę pod gniazdem).

Dodatkowe informacje. Gniazda jaskółek, zarówno oknówki, jak i dymówki, bywają wykorzystywane do odbycia lęgów w kolejnych latach przez inne gatunki ptaków, np. wróbla, mazurka, muchołówkę szarą.

Oknówka (M.R.)

Oknówka budująca gniazdo (M.R.)

Dymówka *Hirundo rustica*

Rozpoznawanie. Dobrze znana jaskółka związana głównie z terenami wiejskimi i podmiejskimi. Ptak o smukłych skrzydłach i widełkowatym, długim ogonie. Wierzch ciała granatowoczarny, spód biały z rdzawym podgardlem. Lot szybki, zwinnie, często nisko nad ziemią.

Dymówka karminowa pisklę (P.S.)

Środowisko występowania. Ptak związany z terenami otwartymi, głównie uprawami, łąkami, bagnami, dolinami rzek. W miastach może występować w strefie podmiejskiej, graniczącej ze obszarami nieużytków i pól.

Pisklęta dymówki w gnieździe (P.S.)

Okres lęgowy i gniazdo.

Dymówki gniazdują od kwietnia do sierpnia. Gniazdo usytuowane wewnątrz budynków, bardzo często obór i stajni, ale także hal fabrycznych, warsztatów, opuszczonych domów. Jako podporę pod budowę gniazda wykorzystywane są wystające pod sufitem elementy typu gwoździe, kable, klosze, itp. Gniazdo o charakterze otwartej czarki przylepionej do ściany zbudowane jest z błota z domieszką słomy i suchej trawy, wewnątrz wyścielone piórami. Dymówka składa od 4 do 6 jaj w kolorze białym z lamami różnej wielkości w kolorze szarym lub rdzawym.

Zastępcze miejsce lęgowe. Dymówki chętnie korzystają ze specjalnie montowanych drewnianych półek, na których mogą oprzeć konstrukcję gniazda. W ich pobliżu powinny znajdować się wystające gwoździe lub haki wykorzystywane przez jaskółki do odpoczynku.

Uciążliwość dla człowieka. Pod gniazdami gromadzą się odchody młodych ptaków (problem łatwo rozwiązać montując na stałe lub okresowo na czas lęgu deseczkę pod gniazdem). Niekiedy ptaki dorosłe aktywnie bronią najbliższej okolicy gniazda przed intruzami.

Dodatkowe informacje. W wielu rejonach Polski liczebność dymówki spada w skutek zaniechania hodowli zwierząt, głównie krów, a więc i zaniku obór, a także zamykania otworów, którymi mogłyby one wlatywać do środka budynków.

Pliszka siwa *Motacilla alba*

Rozpoznawanie. Ptak charakteryzujący się wysmukłym ciałem i długim ogonem, którym kiwa, biegając po ziemi. Upierzenie w kolorach szarości, czerni i bieli oraz biała maska wokół oczu. Lot falisty, szybki, czasem z gwałtownym zwrotem zakończonym lądowaniem na ziemi.

Pliszka siwa (M.R.)

Środowisko występowania.

Pliszka siwa związana jest z terenami otwartymi, głównie polami, łąkami, ugorami, dolinami rzek, ale także obecna wśród zabudowy wiejskiej i w miastach.

Okres lęgowy i gniazdo. Sezon lęgowy pliszek siwych trwa od kwietnia do lipca. Para ptaków wyprowadza zwykle trzy lęgi. Gniazdo, zawsze osłonięte, usytuowane może być tuż nad ziemią, np. w stercie kamieni lub na niewielkiej wysokości w ścianach budynków, w kominach, otworach wentylacyjnych, pod mostami. Konstrukcja gniazda z suchych traw i korzonków, w wyściółce obecność włosia, suchej trawy i pojedynczych piórek. Jaja w kolorach od białoszarego po białozielone.

Pisklęta pliszki siwej w gnieździe (M.R.)

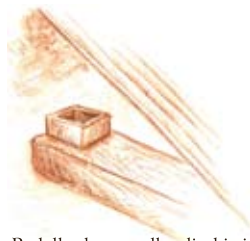
Zastępcze miejsce lęgowe.

Sporadycznie pliszki siwe mogą zajmować półotwarte skrzynki lęgowe.

Uciążliwość dla człowieka.

Niewielka. W miejscach usytuowania gniazda gromadzą się odchody w okresie poprzedzającym wylot piskląt.

Dodatkowe informacje: W pobliżu cieków wodnych, zwłaszcza na terenach górskich i podgórskich, w budowlach hydrotechnicznych, młynach, pod mostami może gniazdować pokrewna pliszka siwej pliszka górska *Motacilla cinerea* oraz pluszcz *Cinclus cinclus*. Dla obu tych gatunków pomocne może być wywieszanie nad brzegami cieków wodnych półotwartych skrzynek lęgowych.

Pudełko lęgowe dla pliszki siwej, kopcieszka, muchołówki szarej

Kopciuszek *Phoenicurus ochruros*

Rozpoznawanie. Ptak wielkości sikory, często obserwowany na dachach budynków, balkonach, chodnikach, liniach elektrycznych. Wiosną, wczesnym rankiem i nocą samce śpiewają z wysokich stanowisk, np. z kominów. Samiec upierzony ciemnoszaro z czarną plamą wokół oczu i dzioba sięgającą aż na gardło i pierś oraz białą wstawką na skrzydłach. Skrajne sterówki w ogonie oraz pokrywy podogonowe rdzawe.

Środowisko występowania. Spotykany wśród zabudowy, zarówno na wsiach, jak i w miastach. Ściany budynków są wykorzystywane przez tego ptaka na podobieństwo jego środowiska pierwotnego, którym były skały.

Okres lęgowy i gniazdo. Kopciuszek gniazduje od kwietnia do lipca, wyprowadzając do trzech lęgów w roku. Gniazda lokowane są na elewacjach budynków lub w ich wnętrzu, jeżeli tylko ptaki odnajdą odpowiedni otwór wlotowy. Najczęściej znajdują się na niezbyt dużej wysokości pod okapem dachu, na gzymsach, parapetach, w otworach wentylacyjnych. Wewnątrz budynków bywają usytuowane na belkach stropowych, konstrukcjach stalowych, a także w zeszlorocznych gniazdach jaskółek dymówek. Gniazdo o wysokości 6-9 cm obficie wyścielone piórami, włosiem i sierścią. Jaja w ilości 5 lub 6 mają kolor biały.

Zastępcze miejsce lęgowe. Kopciuszki mogą zajmować skrzynki lęgowe o charakterze półotwartym, a także drewniane deseczki umieszczone pod okapami dachu lub innymi wystającymi elementami elewacji.

Uciążliwość dla człowieka. Niewielka. W miejscach usytuowania gniazda gromadzą się odchody w okresie poprzedzającym wylot piskląt.

Kopciuszek - samiec przy gnieździe (M.R.)

Kopciuszek - samiec (M.R.)

Dodatkowe informacje. Pleszka *Phoenicurus phoenicurus* jest podobnym do kopciuszka gatunkiem, występuje w sadach, parkach i ogrodach. Samce pleszki różnią się od samców kopciuszka rdzawą pierśią i ogonem, a także białą plamą na czole. Pleszki gniazdują najchętniej w półotwartych, obszernych, naturalnych

dziuplach. Zajmują również skrzynki lęgowe z dużym otworem wlotowym. Pleszki rzadko zakładają gniazda w szczelinach murów, ich gniazdo ma mniej obfitą wyściółkę z piór i ma w środkowej warstwie mech.

Białorzytka *Oenanthe oenanthe*

Rozpoznawanie. Ptak wielkości wróbla. Charakterystyczna wyprostowana postawa. Ubarwienie dość kontrastowe szaro-białoczarne. Samiec różni się od samicy czarną przepaską przez oko. W locie charakterystyczny biały kuper i nasada ogona. Śpiew szybki i skrzypiący, śpiewa także nocą.

Środowisko występowania. Zasiedla tereny ruderalne, przemysłowe, obrzeża miejscowości, kamieniołomy.

Okres lęgowy i gniazdo. Gniazdo buduje w stosach kamieni lub cegieł, w zakamarkach budynków, a nawet w murowanych paleniskach ogrodowych. Zawsze jest ono głębiej ukryte. Zbudowane z luźno ułożonych traw, korzonków, mchów i liści z miękką wyściółką włosia i piór. Jaja barwy zielonkawej w liczbie od 5 do 6 składane są na początku maja. Zwykle zakłada drugi lęg w czerwcu.

Pisklę białorzytki (P.S.)

Zastępcze miejsce lęgowe. Nie stosuje się w przypadku tego gatunku.

Uciążliwość dla człowieka. Gatunek całkowicie nieuciążliwy.

Dodatkowe informacje. Wędrowna. Odlatuje do tropikalnej Afryki w na przełomie sierpnia i września, powraca na przełomie marca i kwietnia.

Białorzytka - samiec (M.R.)

Kos *Turdus merula*

Rozpoznawanie. Większy od szpaka i o smuklejszej sylwetce. Samiec cały matowoczarny z pomarańczowym dziobem, a samica jednolicie brązowa z nieco jaśniejszym spodem. Śpiew powolny, składa się z naprzemiennych zwrotek w formie fletowych gwizdów oraz ostrzejszych szczebiotów. Często śpiewa w ciemności.

Kos - samiec (M.R.)

Środowisko występowania. Występuje w lasach, zadrzewieniach, sadach, ogrodach i na terenach zurbanizowanych z zielenią. W wielu miastach tworzy obecnie dość liczne populacje.

Okres lęgowy i gniazdo. Zwykle dwa lęgi w roku od kwietnia do lipca. Składa od 4 do 6 bladozielonych jaj w drobne rdzawe plamki. Gniazdo umieszczone dość nisko (od kilkunastu cm do 5 m nad ziemią) na drzewie lub krzewie, a w miastach często w półotwartych niszach budowli i na różnych elementach konstrukcyjnych. Zbudowane jest z traw, liści i mchu z charakterystyczną wewnętrzną wylepą składającą się z próchnicy roślinnej przemieszanej z piaskiem.

Zastępcze miejsce lęgowe. Nie stosuje się.

Uciążliwość dla człowieka. Gatunek nieuciążliwy.

Dodatkowe informacje. Pewien procent populacji zimuje. W miastach jest to zjawisko powszechne. Krewniak kosa – śpiewak *Turdus philomelos* jest drozdem, który coraz częściej występuje na terenach zurbanizowanych. Ekologia i biologia obu gatunków jest podobna. Pośród zabudowy częsty jest także inny drozd – kwiczoł *Turdus pilaris* budujący gniazda na drzewach.

Śpiewak (M.R.)

Muchołówka szara *Muscicapa striata*

Rozpoznawanie. Wielkości wróbla, ale smuklejsza i bardzo ruchliwa. Wypatruje owadów z podwyższonego miejsca, ściga je i chwytą w locie. Niekiedy zawisa w powietrzu, trzepocząc skrzydłami. Całe upierzenie szare, spód jaśniejszy z podłużnymi kreskami. Odzywa się powtarzanym często cichym „csit”.

Środowisko występowania. Występuje na terenach leśnych, w starszych zadrzewieniach, sadach, ogrodach, parkach i pośród zabudowy.

Okres lęgowy i gniazdo. Przeważnie jeden lęg w roku w maju - czerwcu. Jaja koloru zielonkawego z brązowymi plamkami w liczbie od 4 do 6. Gniazdo

Mucholówka szara (M.R.)

Mucholówka szara na gnieździe (M.R.)

Półotwarta skrzynka lęgowa dla muchołówki szarej, kopciuszka, pliszki siwej

nieuciążliwy. Przeszkadzający materiał gniazdowy można usuwać po odlocie ptaków jesienią.

Dodatkowe informacje. Gatunek wędrowny, przylot na początku maja, odlot w sierpniu i wrześniu.

zbudowane z suchych traw, porostów, strzępów materiału i kory. Gniazduje w półotwartych dziuplach, a w pobliżu człowieka zwykle w zakamarkach budowli. Gniazdo niewysoko – do 5 m nad ziemią.

Zastępcze miejsce lęgowe. Stosowane są półotwarte skrzynki lęgowe.

Uciążliwość dla człowieka. Ptak

Bogatka *Parus major*

Rozpoznawanie. Najliczniejsza z sikor. Mniejsza od wróbla. Łatwo rozpoznawalna po czarnej głowie, białych policzkach i żółtym brzuchu z czarną podłużną kreską (u samca jest ona szersza i wyraźniejsza).

Środowisko występowania. Występuje równie często na terenach zabudowanych, jak i w lasach. Często spotykana w ogrodach, sadach, parkach i pośród zabudowy.

Okres lęgowy i gniazdo. Lęgnie się od kwietnia do lipca. Pierwotnie gniazdowała w dziuplach. Obecnie wykorzystuje również wszelkie miejsca sztucznie stworzone przez człowieka: otwory w elewacjach domów, szczeliny w murach, słupki ogrodzeniowe, wnętrza maszyn i inne. Otwór wlotowy o co najmniej trzycentymetrowej średnicy, a wysokość zwykle od 1 do 4 m nad ziemią. Gniazdo zbudowane z mchu a wyściółka z włosia, wełny i puchu gęsto zbita i przypominająca filc. Składa od 8 do 12 białych czerwonawo nakrapianych jaj.

Zastępcze miejsce lęgowe. Chętnie zasiedla skrzynki lęgowe z odpowiednią średnicą otworu wlotowego.

Uciążliwość dla człowieka. Ptak całkowicie nieuciążliwy. Sprzymierzeniec człowieka w walce z owadami uważanymi

Bogatka (M.R.)

Gniazdo bogatki w słupku ogrodzeniowym (M.R.)

Horizontalna skrzynka
lęgowa dla sikor

za szkodniki upraw, ogrodów i sadów.

Dodatkowe informacje. Sikora bogatka to największa z krajowych sikor. Zimą ich duże stada koczują w poszukiwaniu pokarmu i chętnie korzystają z dokarmiania. Bogatki znacznie częściej niż inne sikory zasiedlają na gniazda wywieszane dla nich budki lęgowe.

Modraszka *Cyanistes caeruleus*

Rozpoznawanie. Sikora nieco mniejsza od bogatki. Charakterystyczna niebieska czapeczka i skrzydła. Brzuch żółty.

Środowisko występowania. Rzadziej występuje na terenach leśnych, a częściej w parkach, ogrodach i na terenach zurbanizowanych.

Okres lęgowy i gniazdo. Podobnie jak u bogatki. Otwór wlotowy do gniazda może mieć średnicę nawet poniżej 3 cm.

Zastępcze miejsce lęgowe. Chętnie zasiedla skrzynki lęgowe z małym otworem wlotowym.

Uciążliwość dla człowieka. Ptak całkowicie nieuciążliwy, a często jego obecność w pobliżu człowieka jest wręcz niezauważalna. Podobnie jak bogatka jest sprzymierzeńcem w biologicznej ochronie ogrodów i sadów przed owadami. Chętnie zasiedla budki lęgowe.

Dodatkowe informacje. Zimą może tworzyć stada razem z bogatką. Spośród innych sikor w pobliżu człowieka może gniazdować sikora uboga *Poecile palustris* i sosnowka *Periparus ater* (blisko lasów).

Modraszka (M.R.)

Gniazdo modraszki z jajami (M.K.)

Sikora uboga przy gnieździe w słupku
ogrodzeniowym (P.S.)

Szpak *Sturnus vulgaris*

Rozpoznawanie. Znany powszechnie ptak, choć bywa mylony z kosem. Większy od wróbla. W sezonie lęgowym upierzenie granatowoczarne z kolorowym, metalicznym połyskiem. Dziób żółty. Młode ptaki są jednolicie szarobrunatne.

Środowisko występowania. Występuje na obrzeżach lasów, w parkach, ogrodach i na terenach zurbanizowanych. Żeruje na terenach z niską roślinnością (np. trawnikach).

Okres lęgowy i gniazdo. Gniazduje w dziuplach, skrzynkach lęgowych i szczelinach budynków. Gniazdo buduje z traw, słomy, suchych liści i wyściela je miękkimi piórami.

Jeden lub dwa lęgi w roku od kwietnia do lipca. W zniesieniu od 3 do 6 jasnoniebieskich jaj.

Zastępcze miejsce lęgowe. Bardzo chętnie korzysta ze skrzynek lęgowych o średnicy otworu powyżej 5 cm.

Uciążliwość dla człowieka. Stada szpaków mogą powodować znaczne szkody, zjadając owoce drzew i krzewów sadowniczych.

Rozwiązaniem jest stosowanie specjalnych siatek ogrodniczych, chroniących drzewa i krzewy przed ptakami. Otwory wlotowe do gniazda są zwykle silnie zabrudzone odchodami.

Dodatkowe informacje. Gatunek wędrowny jednak zdarzają się osobniki zimujące. Przed odlotem szpaki mogą tworzyć bardzo duże stada – nawet powyżej tysiąca ptaków.

Szpak (P.S.)

Gniazdo szpaka w skrzynce (M.K.)

Piskle szpaka (M.R.)

Kawka *Corvus monedula*

Rozpoznawanie. Najpospolitszy ptak krukowaty terenów zabudowanych. Wielkości gołębia. Ubarwienie matowoczarne z charakterystycznym szarym karkiem. Ptaki hałaśliwe, odzywają się powtarzanym, dźwięcznym „kiak”.

Środowisko występowania.

Zwykle w pobliżu człowieka, zarówno w dużych aglomeracjach miejskich, jak i we wsiach. Żywi się często odpadkami.

Kawka (M.R.)

Okres lęgowy i gniazdo. Lęgnie się w otworach budynków, w kominach, na strychach, pod okapami dachów, zwykle dość wysoko. Gniazdo buduje z gałęzi, ziemi i śmieci, wyściółka z włosia, szmat, papierów, trawy. Zazwyczaj jeden lęg w roku od maja do lipca. W zniesieniu od 5 do 6 jasnoniebieskich jaj usianych brązowymi plamkami. Często gniazduje kolonijnie.

Zastępcze miejsce lęgowe. Kawka zasiedla skrzynki lęgowe o większych rozmiarach i o średnicy otworu wlotowego powyżej 8 cm.

Uciążliwość dla człowieka. Gatunek bardzo uciążliwy. Kawki potrafią zgromadzić znaczne ilości materiału gniazdowego, który zatyka niezabezpieczone kominy i otwory wentylacyjne oraz stwarza zagrożenie pożarowe. Ptaki silnymi dziobami potrafią zniszczyć zabezpieczenia otworów w postaci kratki i siatki. Duże stada ptaków zanieczyszczają dachy odchodami. Z drugiej strony warto dodać, że jeśli uznajemy za pożyteczne zjadanie owadów przez ptaki, to kawki są nadzwyczaj pożyteczne. Przykładowo kolonia ptaków badana na Narwią przez Piotra Kamińskiego (1986 r.) w sezonie rozwoju gniazdowego młodych, dostarczyła swym pisklętom ponad 1,5 tony pokarmu złożonego z owadów - pochodził on z żerowiska ok. 0,5 km² (Dolata et al. 2005).

Dodatkowe informacje. Spośród ptaków krukowatych na terenach miejskich występują także: sroka *Pica pica*, wrona *Corvus corone*, gawron *Corvus frugilegus* i coraz częściej sójka *Garrulus glandarius* oraz kruk *Corvus corax*. Zasadniczo ptaki te budują gniazda na drzewach – zdarza się jednak posadowienie na konstrukcjach takich jak słupy energetyczne czy latarnie.

Stado kawek przy kominie zabezpieczonym siatką (P.S.)

Wróbel *Passer domesticus*

Rozpoznawanie. Powszechnie znany ptak związany z człowiekiem od tysiącleci i żyjący niemal wyłącznie w zabudowaniach. Samiec różni się od samicy brązowo-szarym rysunkiem na głowie i czarną pierśią. Najczęstszy głos to znane ćwierkanie - ostre „czirp”.

Środowisko występowania Wszelkiego rodzaju tereny zabudowane.

Okres lęgowy i gniazdo. Gniazda zakłada we wszelkich szczelinach budynków, pod podbitkami dachów, odstającymi elewacjami, w otworach murów, w kłozach latarni ulicznych. Może gniazdować wewnątrz gniazd bocianów, zasiedla też gniazda oknówek z których nierazkto je wypędza. Gniazdo ma kształt nieforemnej kuli zbudowanej ze słomy i traw z bocznym otworem wejściowym. Wewnątrz obfita wyściółka z pierza. Składa od 4 do 6 jaj w brązowe plamy o zmiennej barwie tła. Wyprowadza od 2 do 4 lęgów w roku od wiosny do jesieni.

Zastępcze miejsce lęgowe. Korzysta ze skrzynek lęgowych.

Uciążliwość dla człowieka. Może być uciążliwy. W przypadku liczniejszego występowania wróble mogą gromadzić znaczne ilości materiału gniazdowego w otworach budynków i zanieczyszczać teren odchodami. Mogą powodować niewielkie szkody w zasiewach zbóż.

Dodatkowe informacje. W ostatnich latach liczebność gatunku w Polsce spada, co ma prawdopodobnie związek ze zmianami w charakterze zabudowy – „szczelne” budynki bez otworów.

Wróbel - samiec (K.D.)

Mazurek *Passer montanus*

Rozpoznawanie. Minimalnie mniejszy od wróbla, z którym bardzo często jest mylony. Różni się od niego brązową czapczką, czarną plamą na białym policzku i białą obrozą na karku. Głosy to nieco czystsze i dźwięczniejsze niż ćwierkanie wróbla

Mazurek (P.S.)

„ciep” i „ciuwit” oraz ostry terkot „tetetetetet”.

Środowisko występowania. Bardziej niż wróbel związane z terenami zadrzewionymi. Występuje w sadach, parkach, ogrodach, a także pośród zabudowań.

Okres lęgowy i gniazdo. Pierwotnie gatunek ten gniazdował w dziuplach. Obecnie coraz częściej spotyka się gniazda w otworach budynków. Gniazdo z traw, korzonek i włókien roślinnych z grubą wyściółką z piór. Odbywa 2-3 lęgi w roku od kwietnia do lipca. Jaja podobne do jaj wróbla, ale znacznie mniejsze (krótsze).

Zastępcze miejsce lęgowe. Bardzo chętnie zajmuje skrzynki lęgowe o średnicy otworu 3-4,5 cm.

Uciążliwość dla człowieka. Gatunek nieuciążliwy.

Dodatkowe informacje. Podobnie jak u wróbla, obserwuje się spadek liczebności mazurków.

Zięba *Fringilla coelebs*

Rozpoznawanie. Samiec o niebieskawej czapeczce i karku oraz rdzawym spodzie ciała. Samica skromniej ubarwiona – z szarym spodem i ciemniejszą głową. U obu płci wyraźne dwa białe pasy na skrzydłach i zielony wierzch kupra. Śpiew samca to donośna seria zróżnicowanych, dźwięcznych fraz.

Zięba - samiec (M.R.)

Środowisko występowania. Występuje w lasach, zadrzewieniach, sadach, ogrodach i na terenach zurbanizowanych z zielenią.

Okres lęgowy i gniazdo. Gniazdo buduje zwykle na drzewie lub krzewie, ale coraz częstsze są przypadki gniazdowania na budowach i konstrukcjach, np. na krokwiach dachów, betonowych słupach. Gniazdo o misternej, miękkiej konstrukcji zbudowane głównie z mchów, porostów i traw. W wyściółce włosie i drobne pióra. Umieszczone nisko – do ok. 5m nad ziemią. Odbywa jeden lub dwa lęgi w roku od kwietnia do lipca. W zniesieniu od 4 do 5 jaj o zmiennym ubarwieniu ze skupionymi na szerszym biegunie plamkami i kreskami w kolorze wiśniowym.

Zastępcze miejsce lęgowe. Nie stosuje się.

Uciążliwość dla człowieka. Gatunek całkowicie nieuciążliwy.

Dodatkowe informacje. Gatunek wędrowny odlatujący w październiku, a wracający w marcu. Dość częste przypadki zimowania (zwykle samców) – często przy karmnikach. Zięba należy do łuszczaków. Inne ptaki z tej rodziny spotykane w osiedlach ludzkich to dzwonec *Carduelis chloris*, szczygieł *Carduelis carduelis* i makolągwa *Carduelis cannabina*. Mogą one budować gniazda pośród roślin pnących porastających ściany budynków.

Piśmiennictwo:

Aulak W. 1989. Klucz do oznaczania gniazd ptaków lęgowych Polski. Wyd. SGGW-AR. Warszawa.

Biaduń W. 2009. Synurbanizacja grzywacza *Columba palumbus* w Lublinie. [w:] Więcek J. Polak M. Kucharzyk M. Grzywaczewski G. Jerzak L. (red.). Ptaki - Środowisko - Zagrożenia - Ochrona. wybrane aspekty ekologii ptaków. LTO, Lublin.

Boles T. 2009. Owls inspire noiseless aircraft flight. *Express* 2009-04-26

Czechowski D. 2010. Ochrona ptaków podczas remontu. <http://www.administrator.media.pl/poczta-administratora/id75,Ochrona-ptakow-podczas-remontu.html>

Dolata T. P., Kamiński P., Winiecki A. 2005. Kawka *corvus monedula* w Polsce - przegląd badań. [w:] Jarzak L, Kavanagh B.P., Tryjanowski P. (red.) Ptaki krukowate Polski. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.

Dz. U. 2003, Nr 106, poz. 1006, ze zm. Ustawa o ochronie zwierząt z 21 sierpnia 1997.

Dz. U. 2009, Nr 151, poz. 1220 ze zm. Ustawa o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004.

Dz. U. 2004, Nr 220, poz.2237. Rozporządzenie Ministra Środowiska z 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną .

Dz. U. 2007, Nr 75, poz. 493 ze zm. Ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie z 13 kwietnia 2007 r.

Dz. U. 2008, Nr 25, poz.150 ze zm. Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska.

Dz. U. 1994, Nr 89, poz 414, ze zm. Ustawa z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane.

EU. 2004. The Value of Biodiversity. Insight from Ecology, Ethics and Economics, Malahide.

Fuller R., Tratalos J. Gaston J. K. 2009. How many birds are there in a city of half a million people?. *Diversity and Distributions* 15: 328-337.

FWS. 2007. Finding solution to Habitat loss. <http://www.fws.gov/birds/documents/HabitatLoss.pdf>

Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. 2009. Pismo z dnia 14 kwietnia 2009 r sygn. DOPozgiz-4200/III-109/94/09/lS

Godlewska A. 2008. Ochrona ptaków w budynkach. Wyd. TP Bocian. Warszawa.

Gotzman J., Jabłoński B. 1972. Gniazda naszych ptaków. PZWS. Warszawa.

Grzeniewski M. 2010. Gdzie, jaki i kiedy wieszać skrzynki lęgowe dla ptaków. <http://www.administrator.media.pl/termomodernizacja/id151,Gdzie-jak-i-kiedy-wieszac-skrzynki-legowe-dla-ptakow.html>

Hanzak J. 1974. Jaja i gniazda ptaków. PWRiL. Warszawa

Hudec K. 1993. Przewodnik Ptaki. Wyd. Multico. Warszawa.

Janic B. 2009. Działania interwencyjne związane z ochroną pustułki *Falco Tinnunculus* w Łodzi. [w:] Anderwald D. Ochrona drapieżnych zwierząt, a rozwój cywilizacyjny społeczeństw ludzkich. Stud. i Mat. CEPL, rogów, 3 (22) 34-44

Jones N. D., Reynolds J. 2007. Feeding birds in our towns and cities: A global research opportunity. Birmingham : Univeristy of Birmingham.

Jonsson L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Muza S.A. Warszawa.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2009. Lista Ptaków Polski. Wyd. Influence, Dąbrowa Górnicza.

Kołąkowska A. 2009. Urzędniczka przed sądem za zalepianie ptasich gniazd. *Gazeta Wyborcza* 2009-12-09.

Kozłowski M. 2008. Owady Polski. Wyd. Multico. Warszawa

Kwiatkowska E. 2010. Nie pozbywajcie się ptaków z miast!. *Gazeta Wyborcza* 2010-07-02

Lontkowski J. 2009. Czynna ochrona pustułka *Falco tinnunculus* w Polsce [w:] Anderwald D. (red.) Ochrona drapieżnych zwierząt, a rozwój cywilizacyjny społeczeństw ludzkich. Stud. i Mat. CEPL, Rogów.

Luniak M. 1998. Ptaki w mieście. *Wiedza i Życie* 2.

Luniak M. 2005. Ptaki w budynkach. Wyd. UM Warszawa, Warszawa.

Luniak M. 2006. Bogactwo gatunkowe i liczebność fauny wielkiego miasta - przykład Warszawy. *Kosmos* 1: 45-52.

Luniak M. 2007. Ptaki w budynkach. Materiały Muzeum Instytutu Zoologii i Stołecznego Towarzystwa Ochrony Ptaków, Warszawa

Luniak M. 2010. Ptaki w budynkach. Wyd. STOP. Warszawa.

Mazgajski D. T., Szczepanowski R. 2005. Liczebność zgrupowania ptaków krukowatych zimujących w Warszawie. [w:] Jarzak L., Kavanagh B.P., Tryjanowski P. (red.) Ptaki krukowate Polski. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.

Mikusek R. (red.). 2005. Metody badań i ochrony sów. FWIE. Kraków.

Ministerstwo Środowiska. 2008. pismo z dnia 21 kwietnia 2008r. sygn. DKFOP/ogiz-4200/III-105/2707/08/aj

Orłowski G., Martini K., Martini M. 2006. Awifauna południowo-zachodniej części Wrocławia. *Ptaki Śląska* 16: 17-70.

Pickering S., Bewley J. 2007. Birds, Bats and Buildings. A Guide for Builders, Developers and Property Owners. Cotswold.

Radecki W. 2010. Jerzyki. *Aura* 4: 36.

RDOŚ Katowice. 2009. Ochrona siedlisk lęgowych ptaków na budynkach, podczas wykonywania prac modernizacyjnych. <http://katowice.rdos.gov.pl/images/gatunki/3.pdf>

Sielicki S., Sielicki J. 2009. Populacja nadrzewna sokoła wędrownego *Falco peregrinus* w Europie i restytucja gatunku w Polsce (1990-2010). [w:] Więcek J., Polak M., Kucharzyk M., Grzywaczewski G., Jerzak L. (red.).

Ptaki - Środowisko - Zagrożenia - Ochrona. wybrane aspekty ekologii ptaków. LTO, Lublin.

Suchocka M. 2010. Ochrona siedlisk ptaków. *Administrator*: 3.

Thomas C. 2004. Extinction risk from climate change. *Nature*: 427.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.

Własz K. i in. 2006. Ochrona ptaków i ich siedlisk w Polsce. MTO-IOP. Kraków.

Własz K. 2010. Procedury postępowania w sytuacji prac remontowych w tym docieplania, prac termomodernizacyjnych budynków, w których znajdują się lub mogą znajdować siedliska ptaków chronionych. Wyd MTO, Kraków.

Wylegała P., Juras R., Dzieciołowski R., Kepel A., Szkudlarek R., Paszkiewicz R. 2009. Ptaki i nietoperze w miastach. Docieplanie budynków przyjazne dla zwierząt. UM Zabrze.

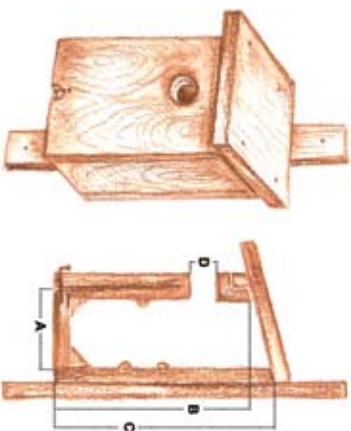
Wylegała P., Dzieciołowski R., Jaros R., Kepel A. 2008. Standardy montowania ukryć dla ptaków i nietoperzy jako element prac dociepleniowych. Wyd. PTÓP Salamandra, Poznań.

Zagórski S. 2005. Którym ptakom dobrze w mieście, a którym źle. *Gazeta Wyborcza* 2005-10-13.

Zielińska D. 2010. Ptaki w budynkach - zagrożenia i ochrona. <http://www.administrator.media.pl/termomodernizacja/id335,Ptaki-w-budynkach-zagrozenia-i-ochrona.html>

Wymiary skrzynek lęgowych

(klasyfikacja, projektu Sokołowskiego)
dla różnych gatunków ptaków
(za Jabłoński i inni 1983, zmodyfikowane).

Typ skrzyńki	Wymiary poszczególnych elementów w cm			wys. umieszczenia otworu nad dnem	Przeznaczenie
	bok dna (wymiary A)	wys. ścianki (wymiary B i C)	śred. otworu (wymiary D)		
A	13	25	27	15	wszystkie sikory, mazurek i wróbel
A1	13	25	27	15	sikory oprócz bogatki
B	15	35	38	20	szpak, pleszka, mazurek, wróbel i inne
D	19	40	43	27	kawka, dudek, szpak, puszczyk
E	30	50	55	33	puszczyk, puszczyk, krzyżówka

Warszawa, dnia 2 lipca 2010 r.

GENERALNY DYREKTOR OCHRONY ŚRODOWISKA

Michał Kielsznia

GDOŚ/DOPozgiz-4200/III-272/2484/10/lb/dl

- według rozdzielnika

W związku z licznymi informacjami na temat niszczenia siedlisk języzka (*Lanius sibilans*) podczas prowadzenia prac termomodernizacyjnych na budynkach zasiedlanych przez ten gatunek, Departament Ochrony Przyrody przedstawia poniższe stanowisko w tej sprawie.

Jeżeli prace remontowe, w wyniku których dochodzi do zniszczenia siedlisk, gniazd lub jaj, a także ploszenia lub niepokojenia ptaków objętych ochroną są prowadzone bez zezwoleń odpowiednich organów, naruszają one zakazy wymienione w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009 r. Nr 151, poz. 1220, z późn. zm.), rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną (Dz. U. Nr 220, poz. 2237) oraz ustawach z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2006 r., Nr 156, poz. 1118, j.t.) i z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. Nr 62, poz. 627 z późn. zm.).

W takim przypadku dochodzi do oczywistego naruszenia przepisów ww. aktów, co wymaga interwencji właściwych organów. Organem właściwym do podjęcia takiej interwencji oprócz organów ochrony przyrody i organów ścigania jest także organ nadzoru budowlanego. Zgodnie z art. 50 ust. 1 pkt 2 ustawy Prawo budowlane organ wstrzymuje postanowieniem prowadzenie robót budowlanych wykonywanych w sposób mogący spowodować zagrożenie środowiska.

W przypadkach prowadzenia prac budowlanych mogących zagrozić ptakom bytującym na terenie inwestycji lub ich siedliskom, organ nadzoru budowlanego zobowiązany jest do wstrzymania przeprowadzanych prac budowlanych, pod groźbą odpowiedzialności karniej osoby fizycznej będącej organem nadzoru budowlanego przewidzianej w art. 231 Kodeksu karnego (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.).

Ponadto zgodnie z art. 75 ustawy Prawo ochrony środowiska w trakcie prac budowlanych inwestor realizujący przedsięwzięcie jest obowiązany uwzględnić ochronę środowiska na obszarze prowadzenia prac. Jeżeli ochrona elementów przyrodniczych nie jest możliwa, należy podejmować działania mające na celu naprawienie wyrządzonych szkód, w szczególności przez kompensację przyrodniczą.

Zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy o ochronie przyrody obowiązkiem organów administracji publicznej, do których zaliczamy organy nadzoru budowlanego, jest dbałość o przyrodę będącą dziedzictwem i bogactwem narodowym.

Zgodnie z interpretacją Wojciecha Radeckiego („Aura” 4/2010) mimo, iż organy nadzoru budowlanego nie zostały wymienione wśród organów ochrony przyrody, w przypadku gdy organ ten otrzyma informację o robotach budowlanych prowadzonych w sposób zagrażający osobnikom jeryzków, a zatem mogących spowodować zagrożenie dla środowiska, to zgodnie z art. 50 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2006 r., Nr 156, poz. 1118, i.t.), zobowiązany jest on do podjęcia interwencji poprzez wstrzymanie prowadzenia robót. Kategorie brzmienie tego przepisu świadczy, że organ nadzoru budowlanego w takim przypadku musi wstrzymać prowadzenie robót budowlanych.

Jeryzek (*Azuar apus*) objęty jest ochroną gatunkową ścisłą na mocy ustawy o ochronie przyrody oraz rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną.

Gatunek ten oraz jego siedliska, gniazda i legi podlegają także ochronie na europejskim terytorium Państw Członkowskich, zgodnie z art. 1 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. U. WE L 20/7 z dnia 26.1.2010 r.).

Zgodnie z § 10 rozporządzenia w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną, sposoby ochrony gatunków dziko występujących zwierząt, w tym osobników jeryzka, polegają m.in. na dostosowaniu terminów i sposobów wykonywania prac budowlanych, remontowych i innych do okresów lęgów, rozrodu i hibernacji, ale także wspomaganie rozmnażania się gatunku na stanowiskach naturalnych i edukacji społeczeństwa oraz właściwych służb w zakresie rozpoznawania gatunków chronionych i sposobów ich ochrony.

Przed rozpoczęciem prac remontowych lub termomodernizacyjnych zarządca budynku powinien zlecić doświadczonemu ornitologowi inwentaryzując przyrodniczą w zakresie występowania ptaków gatunków chronionych, w celu uniknięcia nieumyślnego zniszczenia schronień jeryzka podczas prac budowlanych. W sytuacji, gdy zniszczenie schronień jeryzka podczas prac budowlanych jest konieczne, należy zwrócić się do regionalnego dyrektora ochrony środowiska o wydanie stosownego zezwolenia oraz zapewnić temu gatunkowi zastępcze miejsca lęgowe. Podczas remontu czy termomodernizacji budynku wskazanym jest zawieszanie budek lęgowych dla tych ptaków w miejscach, gdzie dotychczas miały one swoje legi.

Za niszczenie siedlisk jeryzków uznać można również montowanie kratki w otworach wentylacyjnych budynków, uniemożliwiając tym samym ptakom powrót do miejsc lęgowych, z których korzystały w poprzednich latach. Inwestor winien zapewnić jeryskom budki lęgowe w przypadku, gdy montowanie takich kratki jest niezbędne.

Ponadto na uwagę zasługuje fakt, że zawieszenie budek lęgowych nie zwalnia inwestora z obowiązku uzyskania zezwoleń właściwych organów na wykonywanie czynności zakazanych wobec osobników jeryzka.

Należy również poinformować, że zgodnie z art. 127 pkt 2 lit. e ustawy o ochronie przyrody, kto umyślnie narusza zakazy obowiązujące w stosunku do zwierząt objętych ochroną gatunkową podlega karze aresztu lub grzywny. Orzekanie w sprawach wynikających z ww. art. 127, zgodnie z art. 132 następuje na podstawie przepisów Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia.

Departament Ochrony Przyrody, mając na uwadze dbałość o przyrodę, w tym ochronę populacji jeryzka oraz właściwe stosowanie przepisów prawa krajowego i międzynarodowego, uprzejmie prosi o przekazanie powyższej informacji do organów samorządu terytorialnego, przedstawicieli mieszkalnictwa spółdzielczego, komunalnego, podległych jednostek nadzoru budowlanego oraz organów ścigania na terenie działania regionalnej dyrekcji ochrony środowiska.

Z upoważnienia
Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska
Z-ca Głównego Dyrektora
Ochrony Środowiska
T. M. Czarnecki
Piotr Czarnecki

Otrzymują:

1. Regionalni Dyrektorzy Ochrony Środowiska – wszyscy
2. Wojewódzcy Inspektorzy Nadzoru Budowlanego - wszyscy

Do wiadomości:

1. Ministerstwo Infrastruktury
2. Ministerstwo Środowiska
3. Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego

Protokół kontroli obiektu

(wypełnić w komputerze i wydrukować)

data przyjęcia

(wpisuje RDOŚ)

1. Nazwa obiektu

2. Adres obiektu

3. Imię nazwisko eksperta

4. Data/daty kontroli

5. Opis zakresu uzyskanych informacji

1. uzyskałem wszystkie potrzebne informacje - tak/nie

2. nie uzyskałem informacji na temat:

3. przyczyna nieuzyskania informacji:

6. Opis zastanej sytuacji

Obiekt (zakreślić lub pozostawić właściwą opcję):

- nieremontowany	- przygotowywany do remontu	- obiekt bezpośrednio po remoncie
	- w fazie początkowej remontu	- już jakiś czas po remoncie
	- w fazie zaawansowanego remontu	
	- kończony jest remont obiektu	

a) planowany termin remontu

b) zakres planowanego remontu (ocieplenie ścian, stropodachu, zamknięcie otworów wentylacyjnych, okienek w stropodachu, strychu):

.....

c) ocena liczby potencjalnych miejsc lęgowych jakie będą utracone w wyniku prac remontowo-budowlanych - osobno dla poszczególnych gatunków:

.....

d) liczba dokładnie ustalonych miejsc lęgowych jakie będą utracone w wyniku prac remontowo-budowlanych - osobno dla poszczególnych gatunków:

.....

d) ocena liczby utraconych siedlisk oraz liczby utraconych miejsc lęgowych - osobno dla poszczególnych gatunków

e) liczba miejsc niebezpiecznych dla ptaków, do których dostęp musi zostać zamknięty jak szczeliny wokół rynien, niebezpieczne przewężenia konstrukcyjne itp. (podać liczbę i opisać):

.....

f) informacje na temat planowanych w czasie remontu zmianach konstrukcyjnych jak wymiana rynien, zmiany w elewacji, inne zmiany, które mogą stwarzać nowe niebezpieczeństwo dla ptaków (wymienić, wskazać lokalizację w budynku i sugerowane sposoby zabezpieczenia tak by nie stanowiły niebezpieczeństwa dla ptaków),

f) liczba otworów w stropodachu

g) liczba otwartych okienek do strychu

h) występowanie gołębi miejskich w stropodachu lub na strychu czy w innych niszach (opisać):
.....

6. Wnioski z kontroli:

(niepotrzebne usunąć)

1. natychmiast wstrzymać prace remontowo-budowlane
2. wydać zezwolenie podjęcie/ kontynuację prac remontowo-budowlanych

Warunki wstrzymania prac remontowo-budowlane:

1. wstrzymać do pełnego wyjaśnienia sytuacji (uzasadnienie podać poniżej)
2. wstrzymać do końca sezonu lęgowego to jest do dnia
3. wstrzymać do zakończenia lęgu/lęgów gatunku/gatunków - do dnia

Warunki wydania zezwolenia na podjęcie/kontynuację prac remontowo-budowlanych

1. wywieszenie budek lęgowych jak zapisano w "Karcie kontroli obiektu" i dokumentacji fotograficznej pokazującej plan rozmieszczenia budek - do dnia
 - na budynku przeznaczonym do remontu - uzgodniono/nie uzgodniono z inwestorem;
 - na budynkach otaczających - uzgodniono/nie uzgodniono z inwestorem;
 - na drzewach wokół budynku - uzgodniono/nie uzgodniono z inwestorem;
2. nakazać zamknięcie niebezpiecznych otworów - załączono dokumentację fotograficzną - do dnia
3. zamknięcie otworów w stropodachu - do dnia
4. otwarcie otworów w stropodachu - do dnia

Dodatkowe wyjaśnienia i opisy:

.....

.....
miejsowość, data

.....
podpis eksperta

ISBN 978-83-932000-0-9